

*0: EK

*1: 2002-2003

*2: 13

*3: Word97

*4: 13de vergadering

*5: Dinsdag 17 december 2002

*6: 13.30 uur

**

Voorzitter: Braks

Tegenwoordig zijn de leden, te weten:

Baarda, De Beer, Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman, Bierman-Beukema toe Water, De Blécourt-Maas, De Boer, Boorsma, Braks, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Bruchem, Castricum, Dees, Doesburg, Dölle, Dupuis, Van Eekelen, Eversdijk, Van Gennip, Ginjaar, Groen, Hessing, Van Heukelum, Hofstede, Holdijk, Van den Hul-Omta, Jaarsma, De Jager, Jurgens, Ketting, Kneppers-Heijnert, Kohnstamm, Van der Lans, Van Leeuwen, Lemstra, Van der Linden, Lodders-Elfferich, Luijten, Lycklama à Nijeholt, Maas-de Brouwer, Meindertsma, Pastoor, Platvoet, Le Poole, Pormes, Rabbinge, Rensema, Roscam Abbing-Bos, Rosenthal, Ruers, Van Schijndel, Schoondergang-Horikx, Schuurman, Schuyer, Stekelenburg, Stevens, Swenker, Tan, Terlouw, Van Thijn, Timmerman-Buck, Varekamp, Ter Veld, De Vries, Van Vugt, Walsma, Werner, Witteveen, Woldring, De Wolff, Wolfson en Zwerver,

en mevrouw Ross-van Dorp, staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

**

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Zwerver, wegens verblijf buitenslands;

Van der Lans, wegens bezigheden elders;

De Blécourt-Maas, wegens familie-omstandigheden;

Schuurman, wegens een werkbezoek aan de Nederlandse Antillen en Aruba.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**. De ingekomen stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

De **voorzitter**: Aangezien voor het voornemen tot verlenging van verdragen, de verschillende verdragen die ter stilzwijgende goedkeuring zijn voorgelegd en de algemene maatregelen van bestuur die zijn voorgehangen en gedrukt onder de nrs. 23908 (R1509), nr. 58, 28621, 28622, 28623, 28624, 28628, 28646 (R1728), 28653, 28657, 28658, 28612 (R1729), 28662 (R1730), 28671, 28672, 28673 en 28683 de termijn is verstreken, stel ik vast dat er wat deze Kamer betreft aan uitdrukkelijke goedkeuring van dit voornemen, deze verdragen en deze algemene maatregelen van bestuur geen behoefte bestaat.

**

Aan de orde is de behandeling van:

- de brief van de Huishoudelijke Commissie inzake het verlenen van ontslag aan de heer drs. Chr.L. Baljé uit de functie van griffier der Kamer.

De **voorzitter**: Ik stel voor, conform het voorstel in deze brief te besluiten.

**

Aldus wordt besloten.

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee dat op 9 december jl. is ingekomen de geannoteerde agenda met bijlagen voor de JBZ-Raad op 19 en 20 december aanstaande. Op deze agenda staan 19 het Koninkrijk bindende ontwerp-besluiten, die ter instemming aan de Kamer worden voorgelegd. De bijzondere commissie voor de JBZ-Raad heeft zich heden over deze agenda met bijlagen beraden. De aanvullende geannoteerde agenda met bijlagen voor deze Raad werd heden na aanvang van de vergadering van de bijzondere commissie voor de JBZ-Raad ontvangen en ze kon derhalve niet betrokken worden bij de werkzaamheden van deze commissie.

De commissie adviseert als volgt:

- instemming te onthouden aan de ontwerp-besluiten, geagendeerd onder de nrs. 2A, 2U, 2Z, 4, 6 en 12 wegens de motie-Jurgens; 3 en 5 om inhoudelijke redenen en wegens de motie-Jurgens; 7 en 8 in afwachting van het onderhandelingsresultaat wegens de motie-Jurgens; 2C en 13 wegens het ontbreken van een document; 2D wegens het ontbreken van een definitieve tekst; 9 wegens de versie in de Engelse taal; GC3 om inhoudelijke redenen; GC5 wegens het protocol over de rol van de nationale parlementen bij het Verdrag van Amsterdam;
- instemming te bevestigen ten aanzien van de ontwerp-besluiten, geagendeerd onder nr. 2F;
- instemming te verlenen aan de ontwerp-besluiten, geagendeerd onder de nrs. 2K en GC7;
- een en ander nader te specificeren in een brief aan de ministers.

Ik stel voor, dit advies te volgen.

Daartoe wordt besloten.

!Stemmingen!

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Wijziging van de Wet geluidhinder en de Wet Centraal Orgaan opvang asielzoekers (begripsbepaling opvangcentrum) (28327);**

- **Wijziging van de Rijksoctrooiwet 1995 in verband met de behandeling van octrooiaanvragen die zijn ingediend op grond van de Rijksoctrooiwet (28329 (R1718));**

- **Invoering in de Algemene wet inzake rijksbelastingen van de mogelijkheid tot het doen van een collectieve uitspraak op massaal bezwaar (28349);**

- **Wijziging van de Wet Luchtvaart (geluidscertificaat en geluidsverklaring) (28357);**

- **Wijziging van de Waarborgwet 1986 met betrekking tot het afschaffen van de gehaltenpeilingen van artikel 2 (28441);**

- **Wijziging van de Binnenschepenwet teneinde te voorzien in een nadere omschrijving van het IJsselmeer, in het stellen van voorschriften aan het vaarbewijs bij beperkte medische geschiktheid en in de invoering van de plicht de meetbrief ter inzage te geven (28501);**

- **Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Economische Zaken (XIII) voor het jaar 2003 (28600-XIII);**

- **Vaststelling van de begrotingsstaten van het Fonds economische structuurversterking voor het jaar 2003 (28600-D).**

Deze voorstellen worden achtereenvolgens zonder stemming aangenomen.

*B

!Tabakswet!

Aan de orde is de behandeling van het wetsvoorstel:

- **Aanpassing van de Tabakswet aan richtlijn nr. 2001/37/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 5 juni 2001 betreffende de onderlinge aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaten inzake de productie, de presentatie en de verkoop van tabaksproducten (PbEG L 194) (28401).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Stekelenburg** (PvdA): Mijnheer de voorzitter. De aanpassing van de Tabakswet aan de EU-richtlijn die wij nu behandelen, sluit voor een deel aan bij de vorige aanpassing van deze wet. Bij die gelegenheid is er uitvoerig ingegaan op allerlei aspecten: of het helpt, hoe het zit met de voorlichting, welke leeftijdsgrens zou er moeten worden gehanteerd, vraagstukken in verband met het inrichten van rookvrije ruimten en automaten. Kortom, je kon het zo gek niet bedenken of er moesten uitspraken over gedaan worden. En de discussie gaf op zichzelf ook weer aanleiding tot brede discussies. Die zouden weer aanleiding kunnen zijn om er hier het nodige over te zeggen.

Ik noem een aantal punten. De kosten die samenhangen met het inrichten van gebruikersruimten voor rokers in bejaardentehuizen; daar word je op lokaal niveau gewoon mee geconfronteerd. Moet je nu een oudje dat haar hele leven gerookt heeft, hiervoor faciliteiten geven? En zo ja, hoe betaal je dat dan? Ik denk ook aan buurthuizen, aan gelegenheden waar je mensen niet zo gemakkelijk op straat kunt laten roken. Maar ook de wijzigingen die per 1 januari 2003 aan de orde zijn, leveren opnieuw veel discussie op. De NRC heeft er zelfs een themabijlage aan gewijd waarin alles nog eens wordt weergegeven; de kosten in vergelijking met die in andere landen, maatregelen voor de reclame, afkicken, het zijn allemaal zaken die daarin prima beschreven worden.

Ik denk dat het in het algemeen de kunst is om ervan uitgaande dat roken ongezond is en vooral dat anderen er last van hebben of kunnen hebben, een balans te vinden tussen de individuele keuze om te roken en deze vrijheid niet koste laten gaan van de mogelijkheden om niet-rokers en vooral degenen die er last van hebben, ook hun vrijheid geven. En aangezien rokers hier niet allemaal uit zichzelf rekening mee houden, is er een rol voor de overheid weggelegd. Ook nu, bij de aanpassing van onze wetgeving aan de EU-richtlijn, is het de vraag of ze goed en proportioneel is. De vertegenwoordigers van producenten en detaillisten, de tabakslobby, en van de anti-rooklobby hebben ons allerlei ideeën aangereikt. Een belangrijk deel van deze opmerkingen is terechtgekomen in de vragen aan de regering.

Ook wordt nog eens gevraagd: wat is er gedaan met de motie-Werner? Deze motie is ook door ons ondersteund. Als de politieke verhoudingen nog waren zoals voorheen en de fractie van het CDA nu als oppositiepartij het eerste het woord zou voeren, zou de heer Werner de gelegenheid hebben vragen over de motie te stellen. Ik ga er echter van uit dat hij dat straks alsnog zal doen. Daarom ga ik er niet op in. Ik zeg alleen dat wij de motie ondertekend hebben en wij het van harte met hem eens waren.

Het antwoord op de gestelde vragen is verschenen in de memorie van antwoord. Door de regering wordt allereerst uitleg gegeven met betrekking tot de tekst van de wet, de tekst van de richtlijnen en de memorie van toelichting. Daarbij gaat het om het springende punt van de discussie. Naar ons gevoel wordt voldoende vastgelegd dat de Nederlandse regering niet voornemens is een eigen lijn te volgen met betrekking tot de verpakking, de bedrukking, de kleur enzovoorts. Ik ben weliswaar niet een ultieme deskundige op het terrein van het staatsrecht, maar mij lijkt dat wat je schrijft in de memorie van antwoord veel waarde en betekenis heeft. De memorie van antwoord verschijnt bovendien later dan de memorie van toelichting, die je blijkbaar niet kunt wijzigen. Er ligt nu dus het een en ander vast. De heer Bomhoff wordt met terugwerkende kracht ondersteund. De staatssecretaris zegt: de leden van uw Kamer vragen mij om de memorie van toelichting op dit punt te wijzigen, maar dat kan niet. Zij zegt voorts erop te vertrouwen dat haar uitleg over het Nederlandse standpunt volstaat. Mocht er een juridische procedure komen, dan kan de rechter zich hier mede op baseren. Voor onze fractie is dat voldoende om het gevoel te hebben dat er geen onduidelijkheid meer bestaat.

In het debat wordt bezwaar gemaakt tegen het feit dat via een algemene maatregel van bestuur kan worden afgeweken van een wet. Daarbij zou het vooral gaan om de export vanaf 2007. De vraag is hoe je ten aanzien van de verpakking en de vermeldingen daarop moet omgaan met exportproducten. Is het juist dit bij wet te regelen terwijl dat nu niet aan de orde is? Ik snap degenen niet erg goed die daar bezwaar tegen hebben. Wij kunnen de mogelijkheid creëren om datgene wat in 2007 moet dan via een algemene maatregel van bestuur te bepalen, dus zonder wetswijziging. Wij hebben nu niet de bevoegdheid fundamenteel in te grijpen ten aanzien van datgene wat in 2007 moet gebeuren. Wij kunnen wel administratieve lasten voorkomen en de bureaucratie verminderen. De regeling die wij treffen kan inhouden dat wij later alsnog een discussie over de kwestie voeren. Het kan toch niet dat wij ons als medewetgever verzetten tegen minder administratieve lasten en vermindering van de bureaucratie onder behoud van onze rechten.

Er zijn mensen die zich met schouwburg- en poppodia bezighouden. De staatssecretaris suggereert dat meermalen met hen overleg is gevoerd. Er is echter maar één keer overleg geweest met deze mensen en toen zijn zij als het ware binnengedrongen. Ik wil niet alle opvattingen van de vereniging van directeuren en schouwburg- en poppodia tot de mijne maken. Gelet op de specifieke situatie lijkt het mij evenwel goed nader overleg te plegen over de vraag hoe ervoor kan worden gezorgd dat zij op een behoorlijke manier hun werk kunnen blijven doen.

Conclusie: onze fractie wil graag iets meer toegevendheid. Waarschijnlijk zal daar de heer Werner nog om vragen. Wij zullen aanneming van de wet steunen en wij gaan ervan uit dat de discussie over de kleuren van pakjes en of er "medium" of "light" op moet staan nog lang zal doorgaan zolang vier miljoen mensen in ons land roken en er een tabaksindustrie bestaat die daaraan geld verdient.

De heer **Werner** (CDA): Mijnheer de voorzitter. De aanpassing van de Tabakswet aan de Europese richtlijn nr. 2001/37/EG heeft ook na de schriftelijke voorbereiding een aantal vraagpunten bij onze fractie laten bestaan. Allereerst wil ik zeggen dat ik de staatssecretaris erkentelijk ben voor de duidelijke uitspraak die zij heeft gedaan op de door onze fractie gestelde vragen met betrekking tot de wijze waarop zij de Europese richtlijn heeft willen integreren in de Nederlandse wetgeving. Zij heeft duidelijk gesteld dat de Nederlandse regering niet de intentie heeft om af te wijken van de Europese richtlijn noch naar de letter noch naar de bedoeling. Dat is een heldere uitspraak en die maakt het wellicht mogelijk de resterende vraagpunten naar tevredenheid af te handelen.

Het eerste punt dat ik wil noemen betreft de tekst in de memorie van toelichting met betrekking tot artikel 3, lid e. Daarvan is in de schriftelijke voorbereiding door de staatssecretaris gezegd dat zij onjuist is. Ook de regering heeft toegegeven dat hier sprake is van een vertaalfout. Het is jammer dat deze ommissie is gemaakt, maar zoiets kan gebeuren.

Voorts is ook in de schriftelijke voorbereiding gemeld dat de staatssecretaris inmiddels bij de EU een procedure in gang heeft gezet om dat abus te corrigeren.

Daar zijn wij heel blij mee, maar kan de staatssecretaris aangegeven hoe het met deze procedure staat en waar zij uiteindelijk toe leidt? Leidt die bijvoorbeeld tot het alsnog wijzigen van de memorie van toelichting, zoals ook aan de overkant is gevraagd? Voor een eenduidige interpretatie van het desbetreffende verpakkingsvoorschrift voor tabakswaren is het voor betrokkenen en voor het algemeen maatschappelijk verkeer van belang om exact te weten wat wel en wat niet is toegestaan. Hoe wil de staatssecretaris die verduidelijking bewerkstelligen, gelet op de bij de EU ingezette procedure tot verbetering van de tekst? Is zij voornemens de Kamer daarover een brief te sturen waarin zij dan de wel juiste interpretatie zal aangeven, zodat verdere misverstanden over de interpretatie van deze richtlijnen in de Nederlandse wetgeving kunnen worden uitgesloten? Graag zouden wij daarover het standpunt van de staatssecretaris vernemen.

Een tweede punt betreft de bescherming van het fabrieksgeheim. Artikel 3b bepaalt dat de tabaksproducenten jaarlijks een lijst van ingrediënten aan de minister moeten verstrekken. Lid 4 regelt de openbaarmaking van die gegevens in relatie tot het bedrijfsbelang en de bedrijfsgeheimen. Openbaarmaking van de bedrijfsgegevens blijft slechts achterwege "voor zover het belang van openbaarmaking niet opweegt tegen de onevenredige benadeling van de verstrekker van die gegevens". Met andere woorden: er ligt een belangenafweging ten grondslag aan het al dan niet openbaar maken van bedrijfsvertrouwelijke gegevens. Lid 4, zoals thans geformuleerd, kan in mijn ogen niet anders gelezen worden dan: openbaarmaking van onder andere bedrijfsgeheimen -- zij moeten immers worden opgeheven -- is toegestaan tenzij ... Dat is in beginsel in strijd met de Wet openbaarheid van bestuur. Op grond daarvan mogen bedrijfsgeheimen nooit openbaar worden gemaakt. Waarom is in artikel 3b niet simpelweg verwezen naar de Wet openbaarheid van bestuur die in Nederland immers dient als regime voor de openbaarheid van bestuur? Daar komt bij dat het voorgestelde artikel 3b verdergaat dan de Europese richtlijn, waarin bepaald wordt dat bij de openbaarmaking van de verstrekte informatie rekening moet worden gehouden met de bescherming van informatie over specifieke productformules die onder het fabrieksgeheim vallen. Waarom heeft de staatssecretaris die bescherming niet expliciet in het wetsvoorstel opgenomen? Deze vraag klemmt temeer daar de regering nu expliciet heeft aangegeven conform de richtlijnen te willen handelen, met andere woorden: bedrijfsgeheimen te willen respecteren. Mijn fractie hecht aan een eenduidige inpassing van de Europese regelgeving in de nationale wetgeving. Is de staatssecretaris bereid om voor die bescherming betere garanties te geven dan thans in het wetsvoorstel voorzien? In dat verband is er een aantal mogelijkheden waarover wij graag de opvatting van de staatssecretaris vernemen.

Een mogelijkheid zou zijn om in de nog op te stellen ministeriële regeling waarin deze openbaarmaking nader wordt geregeld op te nemen dat bij de in artikel 3b, lid 4, genoemde belangenafweging het belang van de openbaarheid tegen het belang van de bedrijfsgeheimen

wordt afgewogen overeenkomstig de Wet openbaarheid van bestuur.

Een andere uitweg zou zijn wanneer de staatssecretaris in de te ontwerpen ministeriële regeling de hantering van het zogenaamde "drielijstenmodel" voor de aanlevering van de benodigde gegevens zou toestaan, waarmee naar mij is gemeld al wordt gewerkt in Denemarken en Duitsland. Zulks zou ook de uniformiteit in Europees verband bevorderen. Graag verneem ik van de staatssecretaris waarom zij daarbij geen aansluiting wil zoeken en het zogenaamde drielijstenmodel voor Nederland niet aanvaardbaar acht.

Ik kom bij de export van tabakswaren. In artikel 3 van de Tabakswet staat dat het verboden is om tabaksproducten te verkopen of in voorraad te hebben, wanneer die niet voldoen aan de eisen in het Aanduidingsbesluit tabaksproducten; dat zijn de waarschuwingen op de verpakkingen. In het wijzigingsvoorstel onder C is in het voorgestelde artikel 3, tweede lid, opgenomen dat bij AMvB kan worden bepaald dat het verbod niet geldt voor exportproducten. Met andere woorden, in plaats van een harde uitzondering op het verbod wordt die uitzondering in het wetsvoorstel facultatief en geregeld bij AMvB. Kan de CDA-fractie ervan uitgaan dat de AMvB zodanig wordt geredigeerd dat de beperkende bepalingen van de Europese richtlijn met betrekking tot de export exact worden gevolgd? Artikel 3, lid 2, van de Europese richtlijn heeft immers slechts betrekking op de maximumgehalten aan teer, nicotine en koolmonoxide voor uitsluitend sigaretten en niet, zoals thans in de wet is voorzien, voor alle tabakswaren. Is de staatssecretaris bereid deze beperking tot alleen sigaretten expliciet in de desbetreffende AMvB te vermelden?

Ik maak van deze gelegenheid gebruik om de zorgen die de CDA-fractie heeft over de implementatie van de vele ingrijpende wijzigingen van de Tabakswet die medio april 2002 door de Kamer is aanvaard nog eens onder uw aandacht te brengen. Slechts na een groot aantal toezeggingen van de toenmalige minister is de CDA-fractie, die grote twijfels had over de uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid en op onderdelen over de effectiviteit van de wet, uiteindelijk in een totaalafweging, rekening houdend met en uitdrukkelijk meewegend de toezeggingen die de minister toen heeft gedaan, toch akkoord gegaan met de in het maatschappelijk verkeer diep ingrijpende voorstellen. Wezenlijk voor ons was de toezegging van minister Borst dat uitvoerig en op overeenstemming gericht overleg gevoerd zou worden met alle vertegenwoordigers van belanghebbenden -- dat zijn er op dit terrein nogal veel -- en dat bij de indiening van de vele AMvB's en ministeriële regelingen verslag zou worden gedaan van het gevoerde overleg en aangegeven zou worden waarom niet tot overeenstemming is gekomen. Juist nu er zo veel haken en ogen aan de wet zitten, is overleg bij de invoering geboden. Van veel kanten heb ik brieven ontvangen met klachten dat men zich niet serieus genomen voelt en pas betrokken wordt in een stadium dat nauwelijks nog beïnvloeding mogelijk is; kortom, dat het overleg een wassen neus is. Laatstelijk ontving ik nog een noodkreet van de Federatie van podiumverenigingen die er niet om loog. Als de staatssecretaris inzicht wil hebben in een aantal brieven, dan kan ik haar dit pakje meegeven.

Mag ik haar nog eens herinneren aan deze toezegging, die voor onze fractie zwaar heeft gewogen en haar vragen zorgvuldigheid te betrachten in het toch al gevoelige proces van het invoeren van de vele maatregelen?

Ronduit diep teleurgesteld is de CDA-fractie en naar ik aanneem de gehele Kamer dat de regering geen gevolg heeft willen geven of nog niet gegeven heeft aan de Kamerbreed ondersteunde motie om 15 mln euro beschikbaar te stellen voor de preventie op scholen en het betaalbaar maken van de ondersteuning van stoppogingen. Juist nu er zo veel maatregelen worden genomen en het nieuwe jaar weer nadert, zullen er vele goede voornemens worden gemaakt om te stoppen met roken. De uitstroombondersteuning van rokers is van even grote betekenis als de preventie. Het College voor zorgverzekeringen heeft onlangs positief over die ondersteuning geadviseerd. Het is eigenlijk te gek voor woorden dat, zoals uit ook in de Tweede Kamer daarover gestelde vragen blijkt, op de begroting slechts 6 mln euro wordt uitgegeven aan preventie op het terrein van het roken, terwijl de overheid vele miljarden int aan accijns op tabakswaren. De destijds verkregen toezeggingen hebben voor de CDA-fractie ook op het punt van de preventie en ondersteuning zwaar gewogen bij haar eindoordeel. De inspanningen die van de samenleving worden gevraagd zijn immens. De overheidsbijdrage steekt daar wel heel schril bij af. Preventie en ondersteuning bij stoppogingen is veel effectiever dan de grote waarschuwendende teksten op de sigarettenpakketjes. Kan de staatssecretaris aangeven waarom uit de extra preventiegelden die in 2002 zijn toegekend aan minister Borst niet de door ons gevraagde 15 mln zijn toegekend voor rookpreventie? Waarom is er in de begroting 2003 zelfs niet eens melding gemaakt van de wens van de hele Kamer en de door mevrouw Borst in deze Kamer gedane toezegging op dat punt? Onze fractie krijgt er graag helderheid over hoe dit heeft kunnen gebeuren, opdat de relatie tussen de Kamer en de regering niet onnodig op de proef wordt gesteld. Toezeggingen die hier zijn gedaan, dienen te worden nagekomen zoals dat overal gewoon is. Wij hebben destijds bij ons eindoordeel de toezeggingen die toen zijn gedaan zeer zwaar laten wegen. Ik nodig de staatssecretaris dan ook uit om op dit punt uitvoerig terug te komen en er verslag van te doen waarom er aan onze motie en aan de wens van de Kamer, die door de minister is overgenomen, geen enkel gevolg is gegeven. Ik wacht met belangstelling het antwoord van de staatssecretaris af.

De heer **Van Heukelum** (VVD): Voorzitter. Mijn betoog zal voor een groot deel in andere bewoordingen een kopie zijn van een groot deel van hetgeen de heer Werner heeft gezegd. Dat zal niet verbazingwekkend zijn, want het komt niet zo vaak voor dat de gehele vaste commissie samen dezelfde vragen stelt aan de staatssecretaris. Ook daarin trokken wij al aardig eenduidig op.

Het voorliggende wetsvoorstel beoogt een aanpassing van de Tabakswet aan de Europese richtlijn 2001/37 EG. Het zou dus moeten gaan om een min of meer technische aanpassing van de Tabakswet. Mijn fractie is in zijn algemeenheid geneigd dit soort technische wetswijzigingen als hamerstuk af te doen; dat zou ook moeten. Dat dit bij dit wetsvoorstel niet het geval is, vindt

zijn oorzaak in het feit dat de regering met de in dit wetsvoorstel voorgestelde wijzigingen naar de mening van mijn fractie in een aantal opzichten verder gaat dan de desbetreffende Europese richtlijn vereist. In het voorlopig verslag is door de vaste commissie aangegeven dat naar haar mening de aanpassing van de Nederlandse wetgeving aan Europese regelgeving een op een dient te geschieden. Alhoewel de staatssecretaris in de memorie van antwoord dit standpunt van de vaste commissie niet bestrijdt en zelfs onderschrijft, heeft zij met de beantwoording van de door de vaste commissie gestelde vragen mijn fractie er in ieder geval niet van kunnen overtuigen dat zij met de voorgestelde wetswijziging niet verder gaat dan de Europese richtlijn voorschrijft.

Mijn fractie vraagt dan ook op een aantal punten alsnog een verduidelijking van de staatssecretaris.

Allereerst betreft dat de aanpassing van artikel 3, lid 2, van de Tabakswet. Dit artikel bepaalt dat tabaksproducten die voor landen van buiten de Europese Unie bestemd zijn, ook voorzien dienen te worden van waarschuwingsteksten op de verpakking. Tot op dit moment zijn deze tabaksproducten, bestemd voor export buiten de EU, van deze verplichting vrijgesteld. De Europese richtlijn bepaalt dat deze vrijstelling uiterlijk vanaf 1 januari 2007 vervalt. Mijn fractie constateert dat de staatssecretaris met haar voorstellen vier jaar vooruitloopt op de eisen die de richtlijn stelt. Dat lijkt mooi, maar er zijn wel een aantal kanttekeningen bij te plaatsen. Kan de staatssecretaris aangeven hoe dit in andere landen is geregeld? Gebeurt dat ook steeds met onmiddellijke ingang, of zijn er landen die dat nog een aantal jaren uitstellen? Is de staatssecretaris in dat geval niet van mening dat hierdoor de concurrentiepositie van de Nederlandse tabaksindustrie ten opzichte van die in andere EU-landen geweld kan worden aangedaan? Weliswaar kan bij algemene maatregel van bestuur vrijstelling worden verleend, maar voor mij is onduidelijk voor wie, voor welk product en onder welke condities een dergelijke vrijstelling wordt verleend. Kan de staatssecretaris mij hieromtrent duidelijkheid verschaffen?

Een bijkomend niet-onbelangrijk probleem acht mijn fractie het feit dat de richtlijn in dezen uitsluitend van sigaretten spreekt, terwijl het desbetreffende artikel in de Tabakswet spreekt van tabaksproducten. Hiermee gaat de regering dus weer aanzienlijk verder dan de richtlijn voorschrijft. De stelling van de staatssecretaris, dat het wetsvoorstel in dezen een letterlijke vertaling is van de richtlijn, is naar de mening van mijn fractie dan ook onjuist. Het begrip "tabaksproducten" omvat meer dan alleen sigaretten. Wij zouden dan ook graag van de staatssecretaris vernemen of zij beoogt voor alle tabaksproducten, bestemd voor export naar landen buiten de EU, een verplichte waarschuwing op de verpakking te laten vermelden. Of wil zij dit uitsluitend op sigaretten van toepassing laten zijn, zoals de richtlijn voorschrijft? Is de staatssecretaris bereid om bij algemene maatregel van bestuur aan alle tabaksproducten, behoudens sigaretten, voor onbepaalde tijd vrijstelling te verlenen?

Een tweede punt waarover mijn fractie een verduidelijking van de staatssecretaris verlangt, betreft de openbaarmaking van product- en fabricage-gegevens.

Zowel de Europese richtlijn als de Wet openbaarheid van bestuur schrijft voor dat de overheid een taak heeft in het beschermen van fabrieksgeheimen. Naar de mening van mijn fractie houdt dit ook de bescherming in van informatie over specifieke productformules. De vraag is dan ook hoe de publicatie van genoemde gegevens zich verhoudt tot de voorgeschreven bescherming van het fabrieksgeheim. Artikel 3, lid 4, van het wetsvoorstel geeft aan dat openbaarmaking van bedrijfs- en fabricage-gegevens achterwege blijft voor zover het belang van openbaarmaking niet opweegt tegen onevenredige benadeling van de verstrekker van die gegevens. De staatssecretaris geeft in de memorie van antwoord aan, dat met deze zinsnede adequaat invulling is gegeven aan artikel 6, tweede lid, van de richtlijn. Maar naar de mening van mijn fractie wordt de in dit artikel voorgeschreven bescherming van het fabricage- en fabrieksgeheim nauwelijks in het voorliggende wetsvoorstel geboden. Immers, wat is een onevenredige benadeling en wie bepaalt wat die onevenredige benadeling is? Mijn fractie heeft vernomen dat de tabaksindustrie aan de staatssecretaris heeft voorgesteld om het in Duitsland en Denemarken gehanteerde het drielijstenmodel ook in Nederland in te voeren. Is de staatssecretaris bereid om dit voorstel in overweging te nemen dan wel in samenspraak met het desbetreffende bedrijfsleven tot een regeling te komen die recht doet aan de voorgeschreven bescherming van het fabrieksgeheim?

Is het juist dat op basis van het ontwerpbesluit over de ingrediëntenlijsten reeds op 11 november aan het bedrijfsleven is verzocht om uiterlijk 31 december aanstaande een lijst met de verwerkte ingrediënten aan te leveren? Acht de staatssecretaris het correct om dit verzoek aan het bedrijfsleven te richten op een moment dat het aan dit besluit ten grondslag liggende wetsvoorstel nog in deze Kamer in behandeling is? Is zij bereid, gezien het tijdstip van behandelen van het wetsvoorstel in deze Kamer, het tijdstip van 31 december 2002 in overleg met het bedrijfsleven zodanig aan te passen dat sprake is van een redelijke termijn in dezen?

Tot slot gaat mijn fractie in op de kleurverschillen van de verpakking. De geschiedenis mag bekend worden verondersteld. De memorie van toelichting op het wetsvoorstel spoort in dezen niet met de tekst van het wetsvoorstel. De heer Wilders dient in de Tweede Kamer een amendement in waarmee beoogd wordt dat kleurverschillen wel mogelijk blijven. Na een harde toezegging van de minister, dat Nederland in dit opzicht geen gidsland in Europa wil zijn en dat kleurverschillen in Nederland vooralsnog mogelijk blijven, trekt de heer Wilders zijn amendement in. De staatssecretaris herhaalt in de memorie van antwoord het standpunt dat de minister in de Tweede Kamer in dezen heeft verwoord. Zij voegt eraan toe dat zij erop vertrouwt dat haar uitleg in dezen volstaat en dat de rechter zich, mocht er een juridische procedure komen, mede hierop kan baseren. Het mag duidelijk zijn dat mijn fractie bepaald ongelukkig is met dit soort slordige wetgeving. Wetteksten en memorie van toelichting kunnen en mogen niet met elkaar in strijd zijn. Voor een rechter moet duidelijk zijn wat de wetgever beoogt. Het ware dan ook te wensen geweest dat de minister deze omissie bij de behandeling van het

wetsvoorstel in de Tweede Kamer had hersteld. De staatssecretaris geeft aan dat het niet mogelijk is om de memorie van toelichting te wijzigen. Waarom eigenlijk niet? Maar goed, dat zo zijnde, wil ik haar vragen of zij bereid is om hier te verklaren dat de memorie van toelichting in dezen een onjuiste dan wel overbodige formulering bevat. Mijn fractie wil in dezen volstrekte duidelijkheid hebben. De richtlijn en de wettekst verbieden teksten, namen, handelsmerken, figuratieve of andere tekens op de verpakking die de suggestie wekken dat een bepaald tabaksproduct minder schadelijk is dan een ander tabaksproduct. Houdt het antwoord van de staatssecretaris en van de minister in de Tweede Kamer nu in, dat kleurverschillen niet onder deze reeks van verboden suggesties kunnen vallen? Hierop wil ik graag een duidelijk antwoord van de staatssecretaris.

Ik heb mij in mijn inbreng beperkt tot het wetsvoorstel: de aanpassing van de Tabakswet aan de richtlijn. Ik wil niet verhehlen dat ook mijn fractie zich, in navolging van de heer Werner, grote zorgen maakt over de hele implementatie van de Tabakswet, zoals wij die hier een aantal maanden geleden hebben behandeld. Ik vraag daarvoor met klem de aandacht van de staatssecretaris.

De heer **Hessing** (D66): Voorzitter. Ik zou haast zeggen dat de schaduw van Europa over ons ligt. Het zal steeds vaker voorkomen dat wij met onze wetgevende arbeid eigenlijk niet veel meer doen dan het omzetten van richtlijnen in wetgeving. Op zichzelf zou dat een simpele operatie moeten kunnen zijn. Het zou misschien zelfs een hamerstuk kunnen zijn, maar in dit geval is niets minder waar. De aanpassing van de Tabakswet is toch een lastige klus gebleken. Dat blijkt wel uit het feit dat wij inmiddels de Engelse, Franse en Duitse taalversies van de richtlijn in discussie hebben moeten brengen om helderheid te scheppen over wat er nu precies in artikel 3e van het wetsvoorstel staat en hoe dat moet worden uitgelegd. Dat belooft wat voor de toekomst als het gaat om het omzetten van richtlijnen in nationale wetgeving.

Mijn fractie is dankbaar voor het antwoord van de staatssecretaris in de schriftelijke ronde, waarin zij stelt dat de regering niet de intentie heeft, noch naar letter noch naar geest, om verder te reiken dan de richtlijn lang is. Dat uitgangspunt kan mijn fractie delen. Op punten zijn er inderdaad vraagtekens te plaatsen of het voorliggende wetsvoorstel recht doet aan die intentie. Er zijn inmiddels voldoende vragen gesteld over het fabrieksgeheim en alles wat daarmee samenhangt; ik sluit mij bij die vragen aan.

Wat mij betreft, spitst de discussie zich toe op de tekst van artikel 3e en van de memorie van toelichting inzake het gebruik van lichtere kleurvlakken. Hoe je het keert of draait, er zit inderdaad spanning tussen de wettekst en de memorie van toelichting. Ik betreur het dat de staatssecretaris op de commissiebrede vraag in dezen antwoordt: de leden van uw Kamer vragen mij om de memorie van toelichting op dit punt te wijzigen.

Dat heeft de commissie echter niet gevraagd. Om aan alle onduidelijkheid een einde te maken, hebben de leden van de commissie om duidelijkheid op dit punt gevraagd. Zij wilden een juridisch heldere en houdbare interpretatie van

artikel 3e en de bijbehorende wettelijke vastlegging. Het is mij volstrekt helder dat het op zichzelf niet nodig en ook niet mogelijk is om de memorie van toelichting als zodanig te wijzigen. Waar het om gaat, is dat wij ondubbelzinnig duidelijkheid krijgen over de interpretatie van artikel 3e. Of wij die helderheid schriftelijk krijgen of een en ander herbevestigen in deze plenaire setting, is mij om het even, als wij die duidelijkheid maar krijgen.

Die duidelijkheid kan hier verkregen worden via onze gezamenlijke uitspraken en een bevestiging daarvan door de staatssecretaris of, als dat niet voldoende mocht blijken te zijn, via een wijziging van de wettekst. Het bevreemdt mij dan ook dat de staatssecretaris eigenlijk aangeeft dat wij wel met z'n allen kunnen uitspreken dat datgene wat in de memorie van toelichting staat, niet het juiste verhaal is en dat het gebruik van lichtere kleurvakken dus tot de mogelijkheden blijft behoren, maar dat zij niettemin de mogelijkheid openhoudt dat de rechter bij juridische procedures tot een andere conclusie komt. De rechter kan alleen maar tot een andere conclusie komen, als wij daar als wetgever geen duidelijke uitspraken over hebben gedaan. Vanaf het moment dat wij een duidelijke uitspraak over de wettekst hebben gedaan, is er maar een interpretatie mogelijk voor de rechter en behoeft de twijfel die de staatssecretaris heeft genoemd, geen werkelijkheid te worden. Vandaar mijn vraag of wij hier vandaag ook naar de opvatting van de staatssecretaris tot een uitspraak kunnen komen die recht doet aan die duidelijkheid. Als dat niet het geval is en de staatssecretaris die duidelijkheid niet kan geven, dan is zij volgens mij gehouden om een wetswijziging voor te bereiden. Het is van tweeën een: of wij scheppen hier vandaag duidelijkheid of die duidelijkheid moet alsnog gegeven worden. Ik sluit mij aan bij de opvatting van de heer Stekelenburg dat het voldoende moet zijn, als wij hier vandaag in woorden duidelijk aangeven dat hetgeen in de memorie van toelichting is gesteld, vooralsnog niet de bedoeling is. In latere rechterlijke procedures moet dan aan de hand van hetgeen hier gewisseld is, tot een goede uitspraak gekomen kunnen worden. Dat is voor mij een voldoende handvat. Mocht uiteindelijk blijken dat dit niet zo is, dan zien wij wel verder. Volgens mij behoeven wij echter niet zo ver te reiken.

Ik ben het met de heer Werner eens dat wij hier destijds een indringend debat hebben gevoerd over de wijziging van de Tabakswet. Er is toen nadrukkelijk toegezegd om geld ter beschikking te stellen, maar wij moeten constateren dat die toezegging vooralsnog niet gestand is gedaan. Ik betreur dat met de heer Werner. Ik ben echter even zo zorgelijk gestemd over de andere toezeggingen die destijds in het debat zijn gedaan. Het gaat dan met name om de verdere uitwerking. Er is steeds gezegd dat bij de uitwerking zorgvuldig overleg met alle betrokkenen zou plaatsvinden en dat er verslag gedaan zou worden van de resultaten van dat overleg, zodat wij als het ware zouden kunnen meelesen of dat overleg tot resultaat had geleid of althans zorgvuldig was gevoerd. Uit de correspondentie die ook wij hebben ontvangen, kunnen wij, overigens zonder een weerwoord van de staatssecretaris, vooralsnog niet afleiden dat dit overleg op alle punten even zorgvuldig en uitgebreid is gevoerd. De gevoeligheid van de materie noopt ertoe om dat overleg op

een ruime wijze in te zetten, maar ik krijg de indruk dat men daar ten departemente wat benepen mee is omgegaan. Ik laat mij graag van het tegendeel overtuigen, maar vooralsnog is dat mijn indruk. En dat doet geen recht aan de intentie van de toezeggingen die destijds bij de bespreking van het wetsvoorstel zijn gedaan. Ik hoor hierop graag de reactie van de staatssecretaris.

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. De SGP-fractie zal mede namens de fractie van de ChristenUnie het woord voeren. Een samenleving is gebaat bij heldere wetgeving. Heldere wetgeving kan er vanuit onze optiek een positieve bijdrage aan leveren om de afstand tussen burger en overheid -- velen spreken zelfs van een kloof -- te verkleinen. Daarnaast wordt door duidelijke wetgeving een goede dienst bewezen aan de uitvoering van het beleid. Onze fracties moeten helaas constateren dat het voorliggende wetsvoorstel daaraan niet voldoet. Een en ander blinkt niet uit door helderheid.

Zo blijft er naar de mening van onze fracties onduidelijkheid bestaan -- bij dit technische onderwerp ontkom je bijna niet aan doublures, maar de boodschap van de fracties zal helder zijn -- over het al dan niet verbieden van kleurverschillen op tabaksverpakkingen. Zowel de richtlijn als het wetsvoorstel houdt zo'n verbod niet in, maar naar onze mening gaat de memorie van toelichting hier wel vanuit. De staatssecretaris stelt wel dat er voorlopig niet zal worden opgetreden tegen het gebruik van kleurvakken, maar als dit in een ander land wel het geval zal zijn, zal er wel worden opgetreden. Graag vernemen wij of de staatssecretaris met ons van mening is dat dit de duidelijkheid niet ten goede komt. Wij verzoeken haar ook, in te gaan op de uitspraak van het Europese Hof van Justitie waaruit blijkt dat de richtlijn niet in strijd is met de TRIPS-overeenkomst, omdat zij de producent van sigaretten niet verbiedt om zijn merk te blijven te gebruiken en van andere te onderscheiden door onder andere symbolen en kleuren die tot zijn merk behoren, zodat hij die op de beschikbare oppervlakten van de verpakking van tabaksproducten mag aanbrengen.

Vervolgens vereist de richtlijn bescherming van bedrijfsgeheimen, maar het wetsvoorstel biedt hiervoor naar onze mening onvoldoende garanties. Immers, het voorgestelde artikel 3b bepaalt dat de tabaksproducenten ieder jaar een lijst van ingrediënten moeten verstrekken aan de minister. Vervolgens regelt lid 4 de openbaarmaking van bedrijfs- en fabricagegegevens. Betrokkenen, belanghebbenden, stellen dat het hier gaat om bedrijfsgeheimen. Wil de staatssecretaris aangeven of dit echt bedrijfsgeheimen zijn? Nu blijft openbaarmaking slechts achterwege voor zover het belang van openbaarmaking niet opweegt tegen de onevenredige benadeling van de verstrekker van die gegevens. Betekent dit dat het bij het al dan niet openbaar maken van deze gegevens alleen gaat om een belangenafweging? Verder willen wij van de staatssecretaris weten of hier geen sprake is van strijdigheid met de Wet openbaarheid van bestuur. Deze wet regelt namelijk dat bedrijfsgeheimen nooit openbaar mogen worden gemaakt.

Ik sluit mij gaarne aan bij de vragen die gesteld zijn over de motie-Werner. Dat was voor ons toen ook een aangelegen punt. Wij zijn dan ook teleurgesteld dat er,

ondanks de toezeggingen indertijd, geen uitvoering wordt gegeven aan die motie. Ook andere toezeggingen die in het echte tabaksdebat zijn gedaan, zijn niet nagekomen. De overheid moet zich dat aantrekken. Daarom vragen wij hier met klem de aandacht voor. Wij wachten de beantwoording dan ook met belangstelling af.

De heer **Ruers** (SP): Mijnheer de voorzitter. Anderen hebben al gezegd dat de voorliggende wetswijziging voortvloeit uit met de Europese richtlijn van 5 juni 2001. Ik stel vast dat het voorstel het nodige verzet en de nodige bezwaren bij de tabakshandel heeft opgeroepen. De vele brieven die wij hierover hebben ontvangen, tonen dat ook aan. Die houding was echter te verwachten. Het verbaast mij ook niet, want zij sluit nauw aan bij de reactie van de handel en de industrie op de vorige wijziging van de Tabakswet. Die vorige wijziging -- het betrof wetsvoorstel 26472 -- hebben wij hier ruim een jaar geleden behandeld. Wij hebben die wijziging gesteund, maar ook aangegeven dat zij op een aantal essentiële punten nog niet ver genoeg ging. Zo hadden wij graag gezien dat de leeftijdsgrens op achttien jaar was gesteld, dat het aantal verkooppunten drastisch was beperkt en dat de verkoop met name geconcentreerd zou worden in speciaalzaken. Dat is helaas nog niet het geval, maar dat blijft onze innige wens.

Wij hebben te maken met een ernstige zaak.

Tabak is een indringend middel met enorme gevolgen voor de samenleving. De overheid heeft in het verleden al vaak geprobeerd om een ontmoedigingsbeleid van de grond te krijgen. Ik moet echter helaas vaststellen dat het in 1988 met veel ophef aangekondigde ontmoedigingsbeleid heeft gefaald.

Nederland ondertekende in 1988 het ontmoedigingsprotocol, het WHO-manifest dat als doelstelling had om in het jaar 2000 het aantal rokers terug te brengen tot de helft. Het resultaat was uiterst teleurstellend. In het jaar 2000 bleek het percentage nog even hoog te zijn als in 1988, namelijk 33% van de volwassenen. Er is dus alle reden om kritisch te zijn ten aanzien van de voornemens op dit terrein. Het geeft ook aan hoe moeilijk het is om een ontmoedigingsbeleid daadwerkelijk handen en voeten te geven.

Wij vroegen en vragen ons af of de in de Tabakswet voorgestelde maatregelen gericht op het terugdringen van het tabaksgebruik -- en dat is nodig -- wel gehaald zullen worden. De situatie op het terrein van de gezondheidszorg in relatie tot drugsgebruik is nog steeds zeer verontrustend te noemen. Het percentage meerderjarige rokers is hoog en helaas al jarenlang in feite stabiel. Het rookgedrag onder jongeren is zonder meer bedroevend te noemen, ook al zou dan volgens recente berichten uit de media een deel van de jongeren opgehouden zijn met roken tengevolge van de indringende waarschuwingen op de verpakkingen. Ik mag hopen dat het waar is.

De gevolgen van het roken zijn gigantisch voor de samenleving. Ik wijs op de simpele maar keiharde feiten. In 1970 hadden we in dit land 12.000 tabaksdoden per jaar. Dat aantal was twee jaar geleden gestegen tot 26.000, een gigantisch aantal. En er zijn nog steeds geen aanwijzingen dat deze trend in gunstige zin zal worden gekeerd.

Uit een oogpunt van volksgezondheid is er dus alle reden om alle mogelijke maatregelen te nemen om het tabaksgebruik terug te dringen. Maar ook uit een oogpunt van maatschappelijke en economische schade is die doelstelling van groot belang. Er wordt door de tabaksindustrie in het kader van deze wetswijziging wel geroepen dat de bedrijfstak schade lijdt, maar de schade die deze bedrijfstak in materiële en immateriële zin aan de samenleving toebrengt, is vele malen groter en ernstiger. De maatschappelijke kosten van het roken werden door de regering vorig jaar geschat op niet minder dan 6,5 mld gulden ofwel bijna 3 mld euro. Als men dat bedrag afzet tegen de kosten voor de industrie die zijn verbonden aan de aanpassing van automaten en dergelijke, waarover we vele brieven hebben gehad, dan maken deze brieven weinig indruk op ons. Men zou eens moeten kijken naar de schade die men zelf aanricht.

In de huidige wet maar ook in de Europese richtlijn en het wetsvoorstel worden verschillende maatregelen voorgesteld om het tabaksgebruik terug te dringen. Wij steunen die maatregelen van harte, maar wij tekenen daarbij ook aan dat als die maatregelen onverhoopt niet het gewenste effect zullen hebben, er naar onze mening verdergaande maatregelen noodzakelijk zullen zijn. Laten wij niet blind zijn voor het feit dat de tabaksindustrie nationaal en internationaal zeer machtig is. Het zal niet de eerste keer zijn dat deze industrie er in slaagt om overheidsmaatregelen ten behoeve van de volksgezondheid ongedaan te maken. Hoe taai en vasthoudend het verzet van de tabaksindustrie is, blijkt ook weer uit de bij dit wetsvoorstel te voeren discussies over het gebruik van teksten, namen, afbeeldingen en tekens. Anderen hebben er al op gewezen en hebben gevraagd om duidelijkheid. Ik voorspel hier dat de creativiteit van de industrie op dit terrein zeer, zeer groot zal zijn en dat zij alle middelen te baat zal nemen om met de kleine vrijheid die dit wetsvoorstel aan haar biedt, weer haar voordeel te doen.

Laten we vooral niet negeren het feit dat tabaksgebruik verslavend werkt, een gegeven dat ook door dit wetsvoorstel niet wordt uitgevlakt. In dat verband zijn wij zeer benieuwd naar de uitwerking van de aanstaande verplichting voor de tabaksfabrikanten om de additieven openbaar te maken. Ik wijs erop dat enkele maanden geleden mijn partijgenote in de Tweede Kamer, mevrouw Kant, daarover een motie heeft ingediend die ertoe strekt dat de regering haar beleid er op dient te richten dat met name verslavende additieven worden verboden. Ik stel vast dat de regering die motie toen heeft overgenomen. Ik hoor in lijn daarvan dan ook graag van de regering wanneer en hoe zij die motie gaat uitvoeren. Welke stappen denkt de regering in dat verband in concreto te nemen?

Het frappeerde mij overigens dat ook bij dit wetsvoorstel pogingen zijn gedaan om de aan de fabrikanten op te leggen beperkingen in te nemen met een beroep op de bescherming van fabrieksgeheimen. Ik wijs bijvoorbeeld op de brief van de stichting Sigarettenfabrikanten van 13 december jongstleden. Daarin betoogt men dat het wetsvoorstel onvoldoende bescherming biedt voor de bedrijfsgeheimen van de tabaksfabrikanten. Waar hebben we het hier over? We hebben het hier over het meest gevaarlijke product dat in

Nederland te koop is, een product dat "goed" is voor 26.000 per jaar. Als dit product vandaag de dag op de markt zou komen, zou het acuut verboden worden. En toch proberen de fabrikanten van een dergelijk levensgevaarlijk product, dat een gesel is voor de samenleving, hun additieven te beschermen met een beroep op bedrijfsgeheimen. Hoe is het mogelijk! Een bijzonder cynische opvatting van de zijde van de industrie -- ik verwijs in dit verband korthedshalve naar het boek "Het Rookgordijn" van Bouma -- als men bedenkt dat het beroep op fabrieksgeheimen jarenlang een zeer geliefd en sterk argument van de industrie is geweest om tabaksslachtoffers het bos in te sturen. Naar mijn mening dienen bij een bewezen levensgevaarlijk en verslavend product als tabak de belangen van de volksgezondheid en de tabaksslachtoffers zwaarder te wegen dan het economisch gewin van de producent van een dergelijk genotsmiddel, ook als dat zou moeten inhouden dat de samenstelling van de gevaarlijke additieven openbaar moet worden gemaakt. Voor ons is die afweging duidelijk. Wie een dergelijk gevaarlijk product op de markt brengt en een dergelijk groot effect op de samenleving heeft in negatieve zin, dient zijn producten openbaar te maken. De samenleving heeft daar recht op.

Ten slotte zou ik naar aanleiding van de memorie van antwoord ten aanzien van het besluit Rookvrije werkplek graag van de regering vernemen wat het oordeel van de Stichting van de arbeid is geweest inzake de vraag of naar het oordeel van de sociale partners uitzonderingen met betrekking tot de rookvrije werkplek nodig dan wel wenselijk zijn. In de memorie van antwoord is namelijk aangekondigd dat er eind november informatie over zou komen.

De vergadering wordt van 14.30 uur tot 14.50 uur geschorst.

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Voorzitter. Ik dank de geachte afgevaardigden voor hun inbreng. Diverse sprekers hebben erop gewezen dat de behandeling op onderdelen telkenmale noopt tot discussie over het onderwerp in den brede. Het gaat om de Tabakswet als zodanig, het roken en alles wat daarmee samenhangt, de problematiek daaromheen en het ontmoedigingsbeleid. Ik ben blij dat ik de implementatie van de Europese richtlijn mag bespreken, al is het een moeilijk onderwerp. Ik heb dit over moeten nemen van mijn vorige minister. Het is geen lichte kost, maar ik zal mijn best doen om zo goed mogelijk op de vragen in te gaan. Mocht dat niet altijd lukken, dan staan de leden mij vast wel toe dat ik een wat verwilderde blik omhoog werp in de hoop dat mijn ambtenaren mij vooralsnog op de daarvoor gebruikelijke wijze van informatie voorzien.

Recapitulerend, noem ik de vier hoofdlijnen van de richtlijn. Het gaat om grotere en hardere gezondheidswaarschuwingen op de verpakkingen van tabaksproducten en strengere normering van de maximumgehalten aan teer, nicotine en koolmonoxide in sigaretten. Deze zaken zijn al geïmplementeerd in het aanduidingenbesluit tabaksproducten en het besluit maximumgehalten aan teer, nicotine en koolmonoxide in sigaretten en shag. Het gaat ook om, en daarover spreken

wij vooral vandaag, de verplichting voor fabrikanten en importeurs van tabaksproducten om bij de overheid jaarlijks lijsten in te dienen met hierop alle ingrediënten die in tabaksproducten zijn verwerkt, per merk en type en met de gebruikte hoeveelheden. Ook moet worden aangegeven waarom de ingrediënten zijn toegevoegd en wat de toxicologische gezondheidsschadelende en verslavende effecten zijn. Vervolgens is aan de orde een verbod om op de verpakkingen van tabaksproducten teksten, namen, handelsmerken en figuratieve of andere tekens te gebruiken die de suggestie wekken dat een bepaald tabaksproduct minder schadelijk is dan een ander tabaksproduct. Via het voorstel tot wijziging van de Tabakswet worden het derde en vierde punt geïmplementeerd.

Het doel van de richtlijn is om belemmering van de werking van de interne markt tegen te gaan door harmonisatie van de regelgeving in de lidstaten. Tabaksproducten moeten uiteindelijk minder schadelijk en verslavend worden. In Europa wordt dit "harm reduction" genoemd. De juridische basis voor de richtlijn is artikel 95, derde lid, van het EU-verdrag. Deze richtlijn is een steun in de rug van het Nederlands tabaksontmoedigingsbeleid en van de bevordering van de volksgezondheid. Dat is door menigeneen hier gezegd. Er is alle reden om dit te willen.

De verwachting is dat de richtlijn en het wetsvoorstel een bijdrage zullen leveren aan preventie van jeugdroken en het stoppen door verslaafde volwassen rokers. Er is sprake van de zeer verontrustende trend dat meer dan 250 jongeren per dag met roken beginnen. Jaarlijks zijn er 23.000 doden waarvan gezegd kan worden dat hun dood samenhangt met roken. Er is een zware ziektelast als gevolg van het roken. Wij weten dat mensen er zeer aan hechten en het prettig vinden om te roken, maar het belang van de volksgezondheid gebiedt mij om te zeggen dat er, als iedereen morgen zou stoppen met roken, een groot gezondheidsprobleem opgelost zou zijn. Ik weet niet hoe goed wij de mensen in onze nabije omgeving die met oud en nieuw de intentie om te stoppen aan ons kenbaar maken, daarin kunnen ondersteunen. Het past mij waarschijnlijk niet om daartoe op te roepen, maar dat kan weer een beetje helpen.

De heer Werner heeft zijn diepe teleurstelling uitgesproken over de gang van zaken ten aanzien van zijn motie. Ook anderen hebben dat gevoel kenbaar gemaakt. Er is geen geld vrijgemaakt door het kabinet voor het uitvoeren van die motie, in die zin dat er geen 15 mln euro is vrijgemaakt. Ik weet dat in de motie dat bedrag niet is genoemd, maar in de vergadering in dit huis is dat bedrag gewisseld. Ook minister Borst heeft gezegd dat zij daar zeer positief tegenover stond en dat zij haar best daarvoor zou doen. De prioriteiten zijn elders gelegd, met name bij het bestrijden van de wachtlijsten. Voor preventie zijn ettelijke miljoenen vrijgemaakt. Maar over de uitvoering van de motie-Werner kan ik niet anders dan eerlijk zijn en zeggen dat het geld daarvoor niet is vrijgemaakt. Dit is geen nieuws, maar is wel de realiteit.

Ik heb mijn best gedaan om na te gaan wat wij op het departement aan preventie kunnen doen. Wij hebben geprobeerd om daaraan bij ZON MW prioriteit te geven. Het is mij vorige week nog gelukt om voor dit jaar 1,2 mln

euro vrij te maken voor programma's die door De facto worden uitgevoerd. Dit betreft met name het ontmoedigen van het roken. Ik wijs op het project gericht op ouders. Gelukkig luisteren kinderen in Nederland naar hun ouders, zo is op basis van onderzoek vastgesteld. Wij hebben daarin dus geïnvesteerd.

De specifieke situatie nu is dat het kabinet demissionair is. Ik word geconfronteerd met bemoedigende resultaten op het punt van onderzoek naar geneesmiddelen, hulpmiddelen, die mensen helpen bij het stoppen met roken. Daarnaast wordt onderzoek gedaan. Ik kan daar nog niet te veel over uitweiden, omdat ik het onderzoek niet met te veel informatie wil belasten. Het is echter zo bemoedigend dat ik graag naast de nadruk die ik sowieso op preventie wil leggen, zeker op het punt van tabaksontmoediging om te voorkomen dat kinderen gaan roken, maar ook om te helpen met het stoppen met roken, concrete stof wil aandragen voor de formatie van een nieuw kabinet. Daarbij wordt een kosten-batenanalyse gevoegd die betrekking heeft op het ter beschikking stellen van middelen, inclusief een tarief, die helpen bij het stoppen met roken. Ook zal ik daarbij aangeven wat de opbrengst daarvan kan zijn voor de volksgezondheid. Er valt wel degelijk een kosten-batenanalyse te maken. Ik hoop dat ik die concrete informatie ter beschikking kan stellen van degenen die zich bezighouden met de voorbereiding van een volgende regeerperiode.

Op dit moment staat mij echter niet veel anders te doen dan de maatregelen die wij reeds hebben ingezet zoveel mogelijk te benadrukken en ook het belang van preventie bij een ieder onder de aandacht te brengen. Het is niet alleen een kwestie van geld, maar ook van het zoeken van aansluiting bij een goede mentaliteit, een goede leefstijl. In het onderwijs kan men zich richten op de vraag hoe hiermee wordt omgegaan, bijvoorbeeld in het kader van sport, want het gaat om bewegen en gezond leven. Ik ga na wat ik op dat punt extra kan doen.

Ik was vorige week blij dat ik nog 1,2 mln euro extra heb kunnen vrijmaken, maar ik besef dat dit in de verste verte niet tegemoetkomt aan de 15 mln euro. Preventie is op mijn departement core-business. Ik zal er alles aan doen om dat helder te maken en op papier te laten blijken, zodat de trekkers van de kar in de volgende kabinetsperiode daarvan kunnen profiteren.

De heer **Hessing** (D66): De staatssecretaris wees terloops op de demissionaire status van het kabinet. Die vindt zij mede een reden waarom het nu niet goed mogelijk is, alsnog geld te reserveren voor preventieactiviteiten, die als corebusiness worden betiteld door de staatssecretaris. Haar partijgenoot Balkenende heeft enige weken geleden in deze zelfde Kamer alle ruimte gezocht en gekregen, ook van deze Kamer, om zich zo breed mogelijk in het landsbelang op te stellen. In dat licht spoor ik de staatssecretaris aan om alsnog een poging te doen, op haar departement een bescheiden som geld ter beschikking te stellen voor dit onderwerp.

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Mijn departement kent overschrijdingen van honderden miljoenen euro's, met name bij het aanpakken van de wachtlijsten. Verder zaten er nog een aantal lijken in de kast, die dit kabinet nog niet

heeft kunnen verhelpen. Gezien deze schaarste is het niet mogelijk, extra middelen vrij te maken ten behoeve van preventie op dit vlak. Als ik nu ergens geld weghaal, gaat dat ten koste gaan van zorg elders. Die weg kan ik nu niet bewandelen.

De heer **Werner** (CDA): Ik wil de staatssecretaris een klein beetje op weg helpen om nog eens goed na te gaan of er echt geen mogelijkheden meer zijn. In ieder geval wees de heer Hessing er al op dat de minister-president geen belemmeringen lijkt te zien om alsnog enig beleid te maken. De demissionaire status mag dus geen belemmering zijn.

Ik ben enigszins teleurgesteld, om het parlementair uit te drukken, over het antwoord van de staatssecretaris. Er wordt geen prioriteit aan gegeven; andere zaken gaan voor. Bij de behandeling van de Tabakswet in deze Kamer heb ik van de minister één groot pleidooi gehoord over welke prioriteit het ontmoedigingsbeleid moet hebben en welke plaats preventie daarin moet krijgen. De overheid vraagt honderden miljoenen aan uitvoeringskosten van de samenleving, die niet kan zeggen: ik heb geen geld. Het gaat dan om het aanpassen van automaten, het creëren van rookvrije plekken en ga zo maar door. Nu wordt echter wel het argument gebruikt dat de overheid die 15 mln euro niet heeft. Uit mijn hoofd weet ik dat er voor honderden miljoenen euro's administratieve lasten bestaan; dit blijkt uit het rapport-De Beer. Overal zijn wij bezig om met deregulering geld vrij te maken voor de zorg. Alleen al voor de ontwikkeling van diagnosebehandelcombinaties -- whatever it may be -- worden al enige honderden miljoenen euro uitgetrokken voor adviseurs, informatiesystemen enz.

De **voorzitter**: Dit is geen korte interruptie meer.

**

De heer **Werner** (CDA): Ik wil het even heel duidelijk maken; dan gaat het af van mijn tweede termijn.

Ik wil serieus proberen om iets verder te komen. Als toezeggingen zijn gedaan, moet er toch ten minste verantwoording worden afgelegd waarom deze niet worden nagekomen. Dat had in de begroting kunnen en mogen gebeuren. Het was mij nog niet bekend waarom de prioriteitenafweging kennelijk in een andere richting is gegaan. Ik wil het nog niet helemaal opgeven om alsnog tot een beter resultaat te komen.

De heer **Van Heukelum** (VVD): Ik vind dat de staatssecretaris zich er wel een beetje gemakkelijk van maakt. Het is bekend dat mijn fractie verdeeld heeft gestemd. Een deel heeft uiteindelijk toch voor het wetsvoorstel gestemd; de motie-Werner was voor hen min of meer voorwaardelijk voor het aannemen van het wetsvoorstel. De toezegging van de minister om 15 mln euro vrij te maken voor preventie heeft een belangrijke rol gespeeld. Als wij dit allemaal hadden geweten... De staatssecretaris maakt zich er te gemakkelijk van af door te zeggen: andere prioriteiten, wij hadden geen geld. Het wetsvoorstel is mede aangenomen onder "de voorwaarde dat".

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Ik begrijp de teleurstelling, maar ik kan er niets anders van maken. Ik heb aan alle kanten gekeken of ik extra geld kon vrijmaken. Wij hebben wel het een en ander gedaan aan preventie, maar die 15 mln euro structureel is niet gevonden en dus niet in de begroting verwerkt. Ook de afgelopen weken heb ik er alles aan gedaan om te proberen deze Kamer nog tegemoet te komen, door te zoeken naar onderuitputtingen die ik zou kunnen benutten. Ik ben echter niet verder gekomen dan 1,2 mln euro eenmalig, die ik vorige week heb gevonden. Het is waarschijnlijk ook teleurstellend dat dit bedrag niet structureel is. Ik moet eerlijk erkennen dat ik niet ben geslaagd in mijn opzet. Preventie vind ik een kerntaak van mijn departement om hoge kosten, die samenhangen met roken, in de toekomst te voorkomen. Verder kan er menselijk leed mee worden voorkomen. Alles wat met volksgezondheid te maken heeft, draait in wezen in eerste instantie om preventie. Hoe voorkomen wij dat mensen ziek worden? Hoe voorkomen wij dat zij gaan roken? Hoe helpen wij ze met stoppen? In dit verband zullen concrete zaken moeten worden voorgelegd aan degenen die zich met de vorming van een nieuw kabinet zullen bezighouden, zodat dezen ook een afweging kunnen maken, mede op grond van een kosten-batenanalyse.

Staatsrechtelijk gezien, zou het onjuist zijn als ik hier zou vertellen dat het mij buitengewoon spijt. Ik heb mijn handtekening gezet, op zijn minst virtueel, onder het Strategisch akkoord. Daarin is prioriteit gegeven aan wachtlijstbestrijding; dat is niet anders. Ik constateer dat ook op dat terrein een overschrijding is van 575 mln euro; de komende jaren wordt dat waarschijnlijk nog meer. Het beeld is bijzonder triest. In dat verband moet ik zeggen dat ik er niet in ben geslaagd, geld vrij te maken voor een bijzonder belangrijke zaak als preventie.

De heer **Van Heukelum** (VVD): Ik doe nog maar een poging. Wat is dan een motie van deze Kamer waard? De desbetreffende motie is unaniem aanvaard. De minister sputterde -- zo herinner ik mij -- nog wel wat tegen toen de suggestie werd gedaan dat zij naar de minister van Financiën moest gaan. Zij gaf toe dat dit moeilijk zou zijn, maar verwachtte dat zij binnen haar eigen begroting ruimte zou kunnen vinden om die 15 mln euro vrij te maken. Nu moeten wij constateren dat de motie gewoon niet is overgenomen.

De heer **Werner** (CDA): Er is afgesproken dat deze Kamer de begroting niet zal behandelen. Daardoor is er geen moment waarop wij dit debat in dat kader zouden kunnen voortzetten. Voor dit punt zou ik bij een begrotingsbehandeling bijzonder veel aandacht hebben gevraagd. Ik weet dat -- ik probeer de zaak levendig te houden -- er voortdurend geschermd wordt met efficiencykortingen, ook op het departement van de staatssecretaris. Zou daar geen klein schepje bovenop kunnen worden gedaan? De staatssecretaris kan dan naar de minister van Financiën lopen en zeggen: ik ga nog iets efficiënter werken, wat ik inzet voor de rookpreventie. Dat moet toch bespreekbaar zijn? Het is toch niet zo dat wij het komende halfjaar op dit punt helemaal niks meer doen? De

invoering van de wet gaat voort, de aanpassing van de automaten op 1 januari gaat door en er komt een leeftijdsidentificatie. Op dit punt staat alles echter opeens stil. Kan de staatssecretaris nog eens beargumenteren waarom er niet nog een klein schepje boven op de efficiency kan, op haar eigen ministerie of ergens anders? Zo kan alsnog een bedrag, al was het maar 7 mln euro, worden vrijgemaakt voor dit doel.

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Voorzitter, ik kan alleen maar zeggen dat ik in de korte tijd die mij nog rest en na de inspanning die ik in de afgelopen weken al heb gedaan om na te gaan of ik meer geld vrij zou kunnen maken, mijn uiterste best zal doen om nog ergens iets te vinden, waarbij ik ook contact zal opnemen met de minister van Financiën. Ik neem aan dat de heer Werner bedoelt dat de motie op dit punt moet worden uitgevoerd. Ik hoorde hem een bedrag van 7 mln noemen en ik zal nog een uiterste poging doen, maar ik kan niet garanderen dat die ook iets zal opleveren.

De heer **Werner** (CDA): Zo komen wij toch wel iets vooruit, voorzitter. Ik was misschien iets te snel met het noemen van dat bedrag, dus laten wij voorlopig maar uitgaan van 15 mln. Zou de staatssecretaris ons bijvoorbeeld binnen drie weken een brief kunnen doen toekomen waarin zij aangeeft, welke ultieme pogingen zij nog heeft gedaan om met efficiency-maatregelen, met andere maatregelen in de administratieve sfeer of met gebruikmaking van onderuitputting, die zich aan het eind van het jaar wel eens voordoet en waarbij het geld volgens de spelregels van de comptabiliteit voor het eind van het jaar gebruikt moeten worden, toch nog wat geld vrij te maken? En als het dan niet gelukt is om 15 mln vrij te maken, zou zij dan de redenen daarvan kunnen aangeven?

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Dat zeg ik toe. U maakt het nu wat breder dan het bekijken van de mogelijkheden van efficiency-voordelen, ik zeg toe dat ik alles zal proberen wat in mijn vermogen ligt. Ik zal gewoon nagaan op welke wijze ik de Kamer tegemoet kan komen en ik zal haar erover berichten, op welke wijze ik dat gedaan heb.

Voorzitter. Er is gevraagd of wij nu verder gaan dan de richtlijn ons gebiedt te gaan. Ik kan eigenlijk alleen herhalen dat ik gehoopt had dat de Kamer zou concluderen wat de heer Stekelenburg gezegd heeft, namelijk dat er na het uitkomen van de memorie van antwoord geen onduidelijkheid meer hoeft te zijn. De lijn ligt nu vast. De uitspraak die de heer Bomhoff in de Tweede Kamer heeft gedaan, is naar mijn gevoelen vastgelegd. Zo is het ook bedoeld. Nederland gaat geen eigen lijn volgen; ik hoop dat deze uitspraak voldoende is voor degenen die hierover nog enige twijfel hadden.

Dan het fabrieksgeheim. De vraag of gegevens moeten worden verstrekt, wordt eigenlijk geregeerd door de Tabakswet. In de richtlijn wordt openbaarmaking niet uitgesloten, maar er wordt wel aangegeven dat daarbij met een aantal zaken rekening moet worden gehouden. Het gaat dus inderdaad wel degelijk om een belangenafweging. Daarbij gaat het natuurlijk om het belang van de volksgezondheid, maar er mag geen sprake zijn van onevenredige benadeling van het belang van de producenten. De Tabakswet is dus wel degelijk de leidraad

bij de openbaarmaking van gegevens. De Wet openbaarheid van bestuur vormt een andere invalshoek, hierbij gaat het om de EU-richtlijn en de Tabakswet.

Wij moeten de richtlijn implementeren zoals zij luidt. Inderdaad brengt dat een belangenafweging met zich. Ik ben het met de geachte afgevaardigde eens dat het belang van de openbaarmaking in verhouding moet staan tot het nagestreefde doel. Hoe alles zal gaan, weet ik niet. Ik geef alleen aan wat de richtlijn ons zegt.

De heer **Van Heukelum** (VVD): Ik begrijp dat u hiermee het punt van de openbaarmaking van de gegevens afrondt, maar ik vind dat u dit erg kort heeft behandeld. Ik heb erop gewezen dat wij zowel met een Wet openbaarheid van bestuur als met een richtlijn hebben te maken. Zij geven beide aan dat het fabrieksgeheim in acht genomen moet worden. Op dit punt zijn de richtlijn en de Wet openbaarheid van bestuur niet met elkaar in tegenspraak. Mijn vraag was vervolgens hoe de publicatie van fabrieksgeheimen met betrekking tot productspecificatie zich verhoudt tot de richtlijn? Wie bepaalt wat onevenredig is? De staatssecretaris zegt: dat weet ik nog niet. Toch wil ik graag weten hoe dit zit.

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: De minister zal de belangenafweging moeten maken. Dat is het logische gevolg van de benadering. Uiteindelijk kan de rechter in het geval een besluit wordt aangevochten bepalen hoe uiteindelijk de belangenafweging moet uitvallen. Dit zal de weg zijn. Ik kan dus alleen maar de procedure schetsen. Wij kunnen echter niet aangeven wat het resultaat van de belangenafweging zal zijn. Ik kan er dus niet meer over zeggen dan ik gedaan heb.

Veel woordvoerders hebben vragen gesteld over de kleurverschillen. De wettekst is de letterlijke vertaling van de richtlijn. De nationale wetgever kan daar niet aan tornen. Wij kunnen er niet een eigen interpretatie op los laten. Wij nemen de tekst over en ondernemen geen actie. Hierover hebben in de Tweede Kamer de heren Wilders en Bomhoff met elkaar van gedachten gewisseld. Er is gevraagd wat de juiste vertaling is. Dat is de Engelse tekst. In deze taal is namelijk onderhandeld en zij is het meest gezaghebbend. Dus de Engelse tekst is leidend.

De heer **Werner** (CDA): In de schriftelijke voorbereiding heeft u gezegd dat u een procedure bij de EU heeft gestart om het abuis in verband met artikel 3, lid e, te corrigeren. Ik heb gevraagd waartoe die procedure leidt en wat er gebeurt als er op Europees niveau iets is bereikt. Dat is mij nog niet duidelijk geworden.

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Ik kom hier nog op terug. Er wordt op papier gezet hoe het met die procedure zit.

Bij de uitspraak van het Europese Hof gaat het niet zozeer om de kleurverschillen maar om de naam Mild Seven. Wij hebben begrepen dat deze uitspraak hier niet aan de orde is. We hebben dit nagegaan, maar zij bleek niet van toepassing. De uitspraak bleek namelijk een andere kwestie te betreffen.

Verder is een aantal vragen gesteld over de export. Zijn wij wel of niet soepel geweest? Ik meen dat wij redelijk soepel zijn geweest. De richtlijn zegt: elke

lidstaat mag wachten tot uiterlijk 2007. Wij hebben dat jaartal dan ook opgenomen. Om redenen die genoemd zijn, het voorkomen van overbodige bureaucratische lasten, hebben wij gekozen voor de bepaling in de AMvB zoals die nu luidt.

Naar onze mening zijn wij maximaal tegemoetgekomen aan de producenten. In principe staat er "uiterlijk 2007". Wij hadden ook 2006 kunnen nemen, maar dat hebben wij niet gedaan.

De geachte afgevaardigde de heer Van Heukelum heeft gevraagd naar de vrijstelling: geldt die alleen voor sigaretten of ook voor andere tabaksproducten? Wat de export betreft, gaat het alleen om sigaretten. De vrijstelling geldt vooralsnog totdat er op Europees niveau iets anders wordt besloten. Het is dan ook niet voor onbepaalde tijd, want het hangt ervan af of nieuwe Europese regelgeving anders beschikt. Maar het geldt inderdaad alleen voor sigaretten en niet voor andere tabaksproducten.

Het drielijstenmodel bleek bij nader onderzoek niet in overeenstemming te zijn met hetgeen de richtlijn van ons vraagt. Als u uitgewerkt wilt hebben waarom dat niet zo is, kan ik u er uitgebreid over berichten.

Ik wil nog even ingaan op de tekst van het verzoek aan Brussel. Het verzoek behelst een correctie van de Nederlandse vertaling van de Engelse tekst. Dat is in gang gezet. Ik kan u niet vertellen op welke termijn dat zal gebeuren, maar het verzoek ligt er. Wij moeten even wachten op een antwoord van Brussel in hoeverre dat vormgegeven kan worden.

De heer **Werner** (CDA): Stel nu dat er een nieuwe vertaling komt bij het vertaalbureau. De oude vertaling, die aan de memorie van toelichting ten grondslag ligt, blijkt onjuist te zijn; dat heeft u zelf gezegd. Zou het dan niet in de rede liggen om over de nieuwe tekst die via het vertaalbureau bij u is gekomen een brief aan de Kamer te sturen waarin u de uitslag van de gevolgde procedure geeft? Dan ligt zwart op wit vast wat de juiste tekst is bij het desbetreffende artikel.

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Het spreekt wat mij betreft voor zichzelf dat u dat per brief tot u krijgt. Dat lijkt mij correct.

De motie-Kant in de Tweede Kamer is inderdaad overgenomen door de regering. De ABC-lijst is de eerste stap die wij zullen zetten. Het initiatief ligt vervolgens in Brussel. Wij zullen ons best doen om de motie zo goed mogelijk uit te voeren. Het lijkt mij zinvol dat u over de uitvoering van de motie iets op schrift krijgt. Dat zeg ik graag toe.

Er is gevraagd hoe ik omga met de producenten en alle andere betrokkenen. Ik kan mij voorstellen dat u er allerlei brieven over krijgt dat het niet goed is gelopen, maar tegelijkertijd benadruk ik dat er buitengewoon constructief overleg is gevoerd. Gezien het vreemde tijdspad waarbinnen een en ander heeft moeten verlopen, meen ik dat het zo goed mogelijk is gebeurd. Wij hebben te maken gehad met de val van een kabinet en de vorming van een nieuw kabinet. In de tussentijd moest een en ander snel worden geregeld. Het tijdstip dat wij in gedachten

hadden, te weten eind 2002, kon natuurlijk niet worden gehaald.

In overleg met het veld zullen wij dat tijdstip verleggen, want men kan natuurlijk niet aan het onmogelijke worden gehouden. Wij proberen uiteraard wel slagvaardig te zijn, maar niet tot in het onmogelijke.

Er is ook gevraagd hoe wij omgaan met de poppodia en de schouwburgen. Vooropstaat dat de wetgever heeft gesproken en dat wij moeten nagaan hoe wij tot een goede implementatie kunnen komen. Het is gebruikelijk dat dit wel in goed overleg gebeurt en dat wil ik ook absoluut doen. In de loop van 2003 zal een wijziging op het besluit in procedure worden gebracht. Ik zeg toe dit pas te doen nadat nog eens met betrokkenen is gesproken, want ook dit vereist zorgvuldige besluitvorming.

De Stichting van de Arbeid heeft op 5 december jongstleden schriftelijk gereageerd inzake uit te zonderen sectoren. Dat was een unanieme reactie. Ik ben ook met deze sector in gesprek en dat wordt de komende maanden voortgezet. Ook hier bestaat dus voortdurend aandacht voor correct overleg.

Over de rookprevalentie is ook een vraag gesteld. Het gaat wel degelijk de goede kant uit. In 2001 is het 30%.

Ik heb de belangrijkste punten beantwoord. Mocht in tweede termijn blijken dat ik niet voldoende heb beantwoord, dan zal ik proberen de Kamer daar in tweede termijn in tegemoet te komen.

De heer **Werner** (CDA): Mijnheer de voorzitter. Ik ken alle procedures van deze Kamer niet precies. Wij hebben onderling hier en daar beraadslaagd. De vraag is of het mogelijk is om de beraadslaging over het wetsvoorstel nog enige weken op te schorten totdat wij de brief van de staatssecretaris hebben ontvangen over haar pogingen om alsnog de 15 mln te vinden. Dan kunnen wij die brief betrekken bij ons eindoordeel bij de afhandeling van het wetsvoorstel in januari. Mijn vraag is of de Kamer daarmee kan instemmen.

De **voorzitter**: Er zit geen tijds-klem op de afhandeling van het wetsvoorstel. In die zin kan uw ordevoorstel dus worden gevolgd.

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Voorzitter. Die tijds-klem is er wel degelijk. Uitstel is niet eenvoudig te billijken als het gaat om de implementatie van de richtlijn. Aangezien Europa op dat punt wel het een en ander van mij verwacht, moet ik u zeggen dat elk uitstel voor mij buitengewoon bezwaarlijk is.

De **voorzitter**: Natuurlijk moeten wij nog over het ordevoorstel stemmen, maar de Kamer is in staat om in het nieuwe kalenderjaar vrij snel tot agendering over te gaan als de brief er is. Dat behoeft dan, gelet op onze agenda, geen verder uitstel meer. Het gaat dus, gezien de jaarwisseling et cetera, slechts om marginaal uitstel. In formele zin is de datum van 1 januari geen tijds-klem, zoals bij kalenderjaren wel gebiedend kan zijn. Ik beschouw het

voorstel van de heer Werner als een ordevoorstel aan de Kamer.

**

De heer **Werner** (CDA): Inderdaad, voorzitter, ik deed via u een ordevoorstel aan de Kamer en ik vroeg of het procedureel ook kon. Dat was mij niet helemaal bekend.

De **voorzitter**: De Kamer is uiteraard de baas over zichzelf. Wij hadden gepland dat het hele wetsvoorstel vandaag zou worden afgehandeld, maar u stelt nu voor om daarvan af te zien en het wetsvoorstel zo snel mogelijk in het nieuwe kalenderjaar weer ter hand te nemen in relatie met de toegezegde brief.

Staatssecretaris **Ross-van Dorp**: Voorzitter. Dat is uiteraard aan dit huis; ik ga daar niet over. Daar waar wij hadden beloofd om de implementatie al op 30 september te doen plaatsvinden, bestaat echter wel de kans dat wij een ingebrekestelling toegevoegd krijgen.

De heer **Stekelenburg** (PvdA): Aangezien wij 30 september niet hebben gehaald, kan het volgens mij best op 14 januari. Dat lijkt mij niet echt een probleem.

De heer **Ruers** (SP): Voorzitter. Ik heb een vraag op het gebied van het Europese recht. Heeft ons land misschien de verplichting om die richtlijn voor een bepaalde datum geïmplementeerd te hebben? Is er een fatale termijn en, zo ja, welke is die termijn dan?

De **voorzitter**: Dat is natuurlijk een inspanningsverplichting van de zijde van de regering van algemene aard.

**

De heer **Ruers** (SP): Is dat puur een inspanningsverplichting? Volgens mij is dat niet zo. Volgens mij zijn wij in overtreding, als wij die termijn niet halen. En daar voel ik niet zoveel voor. Overigens blijf ik van mening dat de regering op een ernstige wijze gefaald heeft door die 50 mln niet op tafel te leggen. Dan vind ik namelijk schandelijk.

De heer **Van Schijndel** (GroenLinks): Voorzitter. Gaan wij nu over dit ordevoorstel discussiëren?

De **voorzitter**: Ja, daar zijn wij nu mee bezig.

**

De heer **Van Schijndel** (GroenLinks): Aangezien wij die 50 mln vandaag niet op tafel hebben, is het natuurlijk de vraag of dat bedrag er over vier weken wel zal zijn. Daar komt nog bij dat de feestdagen er tussen zitten. Ik help het de staatssecretaris hopen, maar het lijkt mij een vrij zware taak. Ik hoop natuurlijk dat die 50 mln boven water komen, want het is een ernstige zaak dat een motie van deze Kamer niet uitgevoerd wordt door de regering. Wij kunnen dat ook niet zo maar laten passeren. Ik kan er dus wel mee instemmen om de beraadslaging nu te schorsen, maar ik houd er mijn twijfels over of dit wel enige zoden aan de dijk zal zetten, omdat het geld er nu ook niet ligt. Ik

stel in ieder geval vast dat ook de demissionaire regering op dat punt in gebreke is gebleven.

De **voorzitter**: Ik stel voor, in te stemmen met het voorstel van de heer Werner om de beraadslaging nu te schorsen tot nadere agendering, zo snel mogelijk nadat de toegezegde brief van de staatssecretaris is ontvangen.

**

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Ik dank de staatssecretaris voor haar aanwezigheid en inbreng van vandaag.

Dames en heren, met deze conclusie komen wij, wat deze Kamer betreft, aan het einde van de vergaderingen in het kalenderjaar 2002. Het is nu te vroeg om te omschrijven hoe het politieke bedrijf en de aard van de politiek van dit jaar later geboekstaafd zullen worden. Daarom wil ik het vanmiddag, ook gelet op de bijeenkomst die wij straks nog hebben, laten bij een enkele opmerking.

Aan het begin van het jaar zag het ernaar uit dat deelneming in de politiek bij velen een nieuw elan had losgemaakt. Er was zelfs sprake van een nieuwe politiek, zonder dat veel moeite werd gedaan om vorm en inhoud van de vernieuwing te bepalen. Door degenen die het verschijnsel analyseerden, werden echter vaak negatieve uitgangspunten voor vernieuwing gevonden. Ik noem sociale en economische onveiligheid, gebrek aan respect en fatsoen, het ontbreken van openheid en transparantie bij overheid en samenleving, het gevoel dat de politieke elite onbereikbaar was geworden voor de uitleg van maatschappelijke noden en steeds meer in zichzelf besloten raakte. Wij sluiten een jaar af met noodlottige en nogal tragische gebeurtenissen waarin wij verlies hebben geleden in de politiek. Ik hoop en vertrouw erop dat een dergelijk besef ons zal uitdagen en uitnodigen om te laten zien dat het beter en menselijker kan.

De gebeurtenissen van dit jaar hebben natuurlijk een weerspiegeling gevonden in de productie en behandeling van de nationale regelgeving. Vanaf Prinsjesdag zijn hier 60 wetsvoorstellen ingeschreven, waaronder tien begrotingen en een rijkswet. Van dit aantal werden negentien wetsvoorstellen in voorbereidend onderzoek genomen in veertien commissievergaderingen. Voorts werden dertien plenaire vergaderingen gehouden die hun weerslag vonden in 251 pagina's, gedrukt in de Handelingen van de Eerste Kamer. Waar in de laatste jaren het aantal pagina's in de Handelingen voortdurend leek op te lopen, is dat nu niet het geval. Pas later zal vastgesteld kunnen worden of het om een werkelijke trendbreuk gaat.

De digitale belangstelling voor het functioneren en de organisatie van de Eerste Kamer bleef wel op peil, gelet op de registratie van de belangstelling voor onze internetsite.

Na een dip in het derde kwartaal herstelde zich het bezoek in de laatste drie maanden op zo'n 22.000 kijkers per maand ofwel gemiddeld 700 bezoekers per dag. Niet gering. Overigens werden in deze periode ook vijf schriftelijke vragen ingediend en werden twee van de drie

ingediende moties verworpen. Tevens werden er drie interpellaties in de statistieken bijgezet dankzij drie interpellaties over hetzelfde onderwerp in dezelfde vergadering, hetgeen ons allen nog voor ogen staat.

Veel aandacht was er ook voor bijzondere ceremoniële bijeenkomsten van de Verenigde Vergadering, te weten Prinsjesdag en de herdenkingsplechtigheid na het overlijden van prins Claus. Bij de laatste uitreiking van de prijzen in het kader van het prins Claus Fonds bleek met welk een blijvend verlies Nederland en daarbuiten moet leven.

Met ingang van het Deense voorzitterschap is de frequentie van bijeenkomsten in de JBZ-raad opgevoerd. In de hier beschouwde periode heeft deze grotere intensiteit geleid tot het agenderen van ten minste 91 ontwerpbesluiten van de JBZ-raad. Daarvan zijn 57 ontwerpbesluiten als het Koninkrijk bindend aan de Kamer ter instemming voorgelegd. Mede door de ondersteunende functie van het Europees Bureau van de Eerste Kamer (EBEK) heeft deze Kamer haar onderzoekende functie kunnen vergroten. Dit heeft ertoe geleid dat bij de eerste beoordeling 15 keer instemming is gegeven maar dat 42 keer de instemming, vaak om formele redenen, werd onthouden. Deze cijfers tonen nog eens aan hoe dominant de Europese regelgeving en besluitvorming intussen is geworden. De Kamer hield zich dan ook terecht heel veel bezig met Europa, ook in het zogenaamde Europa-debat en in de terugkoppelingsbijeenkomsten en expertebijeenkomsten voor de leden die deelnemen aan de Europese Conventie. Met genoegen mag vastgesteld worden dat een en ander vaak verliep in goed overleg met de Tweede Kamer. Deze vaststelling is veelbelovend voor de samenwerking binnen het in te richten parlementair expertisecentrum Europa, waarmee vorige week daadwerkelijk in de projectbegeleidingsgroep is begonnen.

Beste medeleden, geachte medewerkers uit dit overzicht blijkt dat wij met elkaar toch veel werk verricht hebben. Wij zijn daarbij door de leden en ook door de betrekkelijk kleine ambtelijke organisatie weer van harte en met ijver ondersteund. Gaarne zeg ik hun daarvoor hartelijk dank. U en hun wens ik vredige en goede dagen toe in de komende recesperiode, met prettige eindejaarsfeesten die noden tot welbevinden, overpeinzingen en uiteraard nieuwe voornemens.

De vergadering wordt van 15.40 uur tot 16.00 uur geschorst.

!Afscheid griffier!

Aan de orde is:

- het afscheid van de heer Chr.L. Baljé als griffier der Kamer.

De voorzitter: Geachte medeleden, medewerkers en gasten, geachte griffier, beste Chris.

Op 1 januari 2003 zal het tien jaar geleden zijn dat je aantrad bij de Kamer als waarnemend griffier. Per 1 juni van dat jaar werd je door de Kamer tot griffier benoemd. Je hebt in die tien jaar je sporen achtergelaten, niet alleen hier bij de Eerste Kamer, maar op het gehele

Binnenhof. Ik wil daar vandaag, nu je afscheid neemt, even bij stilstaan.

Kijkend naar je CV, valt als eerste op dat Europa daar, naast de politiek, als een rode draad doorheen loopt. Bij je werk was Roos een grote steun voor je en jij voor haar, zeker ook in de laatste periode, toen je zo vroeg afscheid van haar hebt moeten nemen.

Na je studie geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Utrecht begon je ambtelijke loopbaan bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, waar je beleidsmedewerker was bij de Directie integratie Europa. Wij leerden elkaar toen al kennen. Daar begon Europa dus al, maar de wetenschap bleef je trekken, dus terug naar de universiteit. Het werd de Rijksuniversiteit Groningen, waar je wetenschappelijk hoofdmedewerker geschiedenis werd en je als zodanig bekendheid kreeg als oprichter van het vak internationale organisaties.

Doceren deed je graag. Je bleef het ook doen toen je griffier werd, zoals de colleges op het terrein van de Europese integratie aan het Nederlands instituut voor internationale betrekkingen Clingendael. Deze Europese belangstelling heeft haar weerslag gehad bij de Eerste Kamer. Op jouw initiatief heeft de Eerste Kamer besloten, aparte begrotingsdebatten te voeren over de stand van zaken in het verenigd Europa. Daar bleef het niet bij. De Kamer besloot, eveneens op jouw initiatief, tot de instelling van een speciaal Europa-bureau binnen de organisatie van de Eerste Kamer, en wel per 1 juni 2001. Dit Europees bureau Eerste Kamer, EBK, ondersteunt de Kamer en speciaal de betrokken commissies in hun taak en verantwoordelijkheid, het Europese integratieproces kritisch te volgen en te controleren. De Tweede Kamer had daar toen nog niet echt aan gedacht, geloof ik. Op de activiteiten van dit bureau kom ik aan het eind van mijn speech nog terug, als ik Europa wat jou betreft, ga afsluiten.

Maar ook buiten de Kamer, ik noemde reeds Clingendael, hield Europa je bezig. Als een van de oprichters van de Stichting Europa-centrum in Den Haag, maar ook het lidmaatschap van de Raad voor het binnenlands bestuur gaf je de gelegenheid, de aandacht te vestigen op de toenemende Europese integratie voor het binnenlands bestuur. Ook tijdens je langdurige lidmaatschap, de laatste jaren als voorzitter, van de VVD-fractie in provinciale staten van Groningen heb je veel Groningse zaken in een groter, Europees verband weten te plaatsen.

Gezien deze activiteiten was de overstap naar Den Haag toch eigenlijk een heel logische. De belangstelling voor de Eerste Kamer was er al. Je was immers op dat moment ook kandidaat voor het lidmaatschap van deze Kamer. Je werd echter geen senator, maar griffier, een functie waaraan je toen duidelijk de voorkeur gaf. Niet alleen als eerste aanspreekpunt en ondersteuner van de voorzitter van de Eerste Kamer, maar ook als adviseur van de Huishoudelijke commissie en van het College van senioren, griffier van een aantal commissies, was je actief, maar primair was je natuurlijk toch verantwoordelijk voor de gehele ambtelijke organisatie van de Eerste Kamer. Je maakte er een lerende organisatie van, LOEK, Lerende organisatie Eerste Kamer.

Doelstellingen waren onder andere verbetering van de interne communicatie -- wij hebben nu intranet -- loopbaanontwikkeling en scholing door cursussen en opleidingen. Op basis van de resultaten van dit plan zal je opvolger hier verder mee aan de slag kunnen gaan. Je vond overigens niet dat alleen het personeel moest leren, maar ook de Kamerleden.

De nieuwkomers werd drie jaar geleden de mogelijkheid geboden, een inductieprogramma te ondergaan. Wij hadden het een beetje moeilijk met deze aanduiding en noemden liever dan toch maar "introductieprogramma. Hoe dan ook, het was een goed programma waar vooral de nieuwe leden veel baat bij hebben gehad.

Niet alleen Europa, ook de historie en in het bijzonder die van het Binnenhof en de Eerste Kamer, lag je na aan het hart. In jouw vele, zonder meer inspirerende inleidingen heeft iedereen binnen en buiten de Kamer daarvan genoten; vooral over de historie van dit gebouw. Bij de renovatie van de vergaderzaal in 1995 en de aanzet die je hebt gegeven tot een totale restauratie en herinrichting van de werkruimten in dit gebouw gaf je hiervan blijk. Ook na je pensionering zul je je daarvoor blijven inzetten door middel van de medewerking aan een publicatie over het hierop betrekking hebbende masterplan.

Ten slotte het kunst- en cultuurbeleid binnen de organisatie van de Eerste Kamer. Op jouw initiatief is het gebouw verrijkt met een aantal hedendaagse kunstwerken en heeft mevrouw Bolten een inventarisatie van de aanwezige oude kunst gemaakt, inclusief het gebouw zelf. Wij zullen hier in de komende tijd zonder meer profijt van kunnen trekken. Ook buiten de Kamer heb je je ingezet voor de cultuur in Den Haag, in het bijzonder op het Binnenhof. Mede op jouw initiatief is in 2001 de stichting Binnenhoffestival opgericht. Je bent de eerste voorzitter van deze stichting, die ten doel heeft culturele activiteiten te organiseren en speciaal jaarlijks medio augustus, september een festival te programmeren en te doen uitvoeren op het Binnenhof. Het eclatante succes in 2001 en ook dit jaar hebben Burgemeester en Wethouders van Den Haag, het stichtingsbestuur en de sponsors doen besluiten het festival te laten uitgroeien tot een jaarlijks terugkerend evenement.

Chris, je hebt bij de stafafdeling Voorlichting de afgelopen tien jaar bijzondere ideeën aangedragen tot ontwikkeling van nieuwe relatiegeschenken. Een bijzonder geschenk was een Makkumer porseleinen bord van het middenpaneel van het plafond van onze vergaderzaal. Zoals je zelf vaak vaststelde in je interessante rondleidingen, waren op dit paneel de Engelsen afgebeeld, tussen andere volkeren. De Engelsen stonden centraal omdat die zoals gebruikelijk in de tijd toen het plafond werd beschilderd, zich wilden bemoeien met onze interne zaken. Daarom waren zij in het midden geplaatst, zoals jij zo ruimhartig vertelde. Maar nee; historisch onderzoek voorafgaande aan de restauratie van deze zaal liet zien dat dit verhaal toch niet helemaal juist was. Het waren de kinderen van de Staat, die toekijken en zelf willen interveniëren. Een knaap steekt immers al zijn been naar buiten om binnen te stappen. Hiervan zijn in Makkum een zeer beperkt aantal genummerde borden gemaakt, die

alleen bij zeer bijzondere gelegenheden worden uitgereikt. Zo'n bijzonder gelegenheid doet zich nu voor. Beste Chris, graag overhandig ik je daarom namens de Eerste Kamer der Staten-Generaal dit bord. Het heeft nummer 2. Je vindt er in Marum vast wel een goede plek voor.

(applaus)

De **voorzitter**: Ten slotte dan toch nog een keer Europa. Ik heb al gesproken over Europa, omdat Chris voor dat onderwerp nu eenmaal een zekere bevlogenheid aan de dag legt. De Eerste Kamer heeft al in een vroeg stadium het belang van het integratieproces onderkend. Jij vond dat onze parlementaire inspanningen best een tandje hoger mochten. Het is niet genoeg om de tekortschietende bevoegdheden van het Europees Parlement als legitimatie op te vatten om hier in Den Haag eens goed te kijken naar Europese wetgevingsinitiatieven. Nee, het parlement heeft een eigen bevoegdheid die wij waar moeten maken. Je riep al vaker dat de natiestaat anders een uitgehold fenomeen wordt. De recente publicatie van de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid over de toekomst van de nationale rechtsstaat gaf aan dat de autonomie van de nationale wetgever onder meer door internationalisering gestaag afkalft en dat er moet worden gezocht naar nieuwe evenwichten.

Het gaat erom, de aandacht te verleggen naar de totstandkoming van Europese regels in plaats van de details van de implementatie uitgebreid te bestuderen, om aldus de Nederlandse inbreng relatief meer gewicht te geven. Om de Eerste Kamer een betere ondersteuning te bieden bij het controleren van de inbreng van de regering in de Raad is er – ik heb het al gememoreerd – mede dankzij jouw inmiddels jarenlange inspanningen EBEK. Dit bureau is aan de slag gegaan met het ontwikkelen van een parlementaire Europa-poort. In de afgelopen zomer mochten de leden van de bijzonder commissies voor de JBZ-raad de vruchten daarvan plukken, omdat EBEK met hun beleidsterrein is begonnen. Het resultaat is van dien aard dat wij ook een interessante samenwerkingspartner voor de Tweede Kamer werden. Wij zijn een veelbelovend samenwerkingsverband aangegaan om die parlementaire Europa-poort verder te ontwikkelen. Wij kunnen transparant maken, over welke Europese voorstellen wij ons in dit huis buigen en wij kunnen daarbij alle daaraan gerelateerde documenten presenteren. Wanneer het publiek, de wetenschap, journalisten en lobbygroepen toegang krijgen tot deze informatie, kunnen zij ons voeden met commentaar, zodat wij de regering nog beter weerwerk kunnen bieden.

Omdat het jouw verdienste is dat deze parlementaire Europa-poort van de grond is gekomen, zie ik dit afscheid graag gemarkeerd met een handeling van jou, en wel het openstellen van deze poort voor het publiek. Ik hoop dat deze site zich verder zal ontwikkelen tot een mooi, volgroeid instrument voor de communicatie tussen parlement en burger.

De heer Baljé stelt de Europa-poort officieel open.

(applaus)

De **voorzitter**: Chris, om jou na dit symbolische gebaar ook iets in materiële vorm ter beschikking te stellen, wil ik je nu namens de Kamer twee werken van het jou welbekende oud-lid Tummers aanbieden, die daarin Europa als thema uitbeeldt. Het eerste is de prille start van het Europese bouwwerk, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. En om nog verder terug te grijpen naar het verleden: Zeus in de gedaante van een stier die de begeerlijke Europa ontvoert. Een millennium later wordt de landen van Europa steeds meer samengesmeed tot dat ene Europa.

**

De voorzitter overhandigt de heer Baljé de twee kunstwerken.

(applaus)

De **voorzitter**: De maker van deze werken is nu ook aanwezig. Wij hebben al eens genoten van zijn creativiteit, maar die heeft hij nu symbolisch aangewend in verband met Europa.

Ingevolge artikel 179 van het Reglement van orde zou de Kamer nu kunnen besluiten om ook andere dan de ministers en de door hen aangewezen personen in de vergadering het woord te laten voeren. Ik wil dat echter niet voorstellen, maar de vergadering sluiten en die na een kort moment heropenen, maar dan als bijeenkomst ter gelegenheid van het afscheid van de griffier.

Sluiting 16.20 uur

*0: EK

*1: 2002-2003

*2: 1

*3: Word97

*4: Bijeenkomst ter gelegenheid van het afscheid van de Griffier

*5: Dinsdag 17 december 2002

*6: 16.20 uur

**

Voorzitter: Braks

Bijeenkomst ter gelegenheid van het afscheid van drs. Chr. L. Baljé als griffier van de Kamer.

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Tummers, die zal spreken namens de Vereniging van oud-leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

**

De heer **Tummers**: Voorzitter. Een poos geleden, laat ik zeggen: in een blond verleden, kregen wij stukken voorgelegd die naast hun nummer ook vetgedrukt de

inhoud aangaven. Dat gebeurde met het noemen van een met naam genoemde persoon. De verwijzing was bijvoorbeeld: 1. Patelski en 32 anderen. Dat waren natuurlijk de stukken betreffende naturalisatie. Nu ben ik zo'n titelpersoon voor 150 anderen, en die 150 anderen zijn de leden van het Genootschap van ex senatoren waarvan Chris Baljé de uitvoerend secretaris was en nog een beetje is. Hij heeft de naturalisatie van Eerste-Kamerleden tot ex-senatoren begeleid. Hij vervulde tien jaar de taak van helper, secretaris, griffier, boodschapper, bewaker, inspirator, reiziger en reisgezel, in één woord: de taak van bode, maar van het hogere soort dat sinds de oudheid al Angeli wordt genoemd. Uit erkentelijkheid voor al dat Angelitorische werk dienen deze woorden. Verder bied ik een souvenir aan. Er zijn daarin meer dan 150 anderen van het Angelisoort te vinden. Van Voltaire staat erin dat hij de Angeli in de encyclopedie invoegde. Van Valéry staat er dat hij dacht hij er zelf een was en van Benjamin dat hij er de geschiedenis mee personifieerde: de engel. Wat er niet in staat, maar wat wel materiaal voor réflexion is, is dat zonder een zwerm engelen in het domein van de ars politica een gebouw als dit en een Kamer als deze eigenlijk alleen maar de waskeuken van de wetgeving zouden zijn. Dat is mooi om te overdenken op afstand. Voor die periode op afstand geef ik, en niet helemaal ontoepasselijk vanwege hetgeen ik heb gezegd over de gevleugelde figuren, de arbeidsgroet en de heilwens uit mijn regio mee: glück auf!

(Applaus)

De **voorzitter**: Hartelijk dank.

Dan is nu het woord aan de griffier van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

**

De heer **De Beaufort**: Voorzitter. Het jaar 2002 heeft Nederland minstens in één opzicht verrijkt: Chris en ik hebben volgens de stand van 13 december 260 nieuwe collega's gekregen. Meer dan de helft van de gemeenten in Nederland heeft al een griffier aangesteld ter ondersteuning van de raad. En zoals dat in Nederland gaat, hebben deze nieuwe functionarissen een "netwerk" gestart dat 7 maart volgend jaar wordt omgezet in een echte vereniging. Het thema van de eerste bijeenkomst van het netwerk was "de coachende rol van de griffier". In die ontmoeting kwam volgens het VNG-magazine naar voren dat de griffier "zich niet in de politiek moet mengen en als coach een sfeer moet creëren los van politieke uitspraken". Ik neem aan dat die raadsgriffiers dezelfde problemen en dilemma's zullen ervaren als Chris en ik en hopelijk ook dezelfde voldoening. Een vorm van dualisering zullen zij echter moeten missen, namelijk de omgang met de andere zijde van het Binnenhof. Vooralsnog is immers de gemeentelijke democratie niet voorzien van een Tweede Kamer of, als u wilt, van een Eerste Kamer.

Vandaag neemt u afscheid van Chris Baljé, met wie ik bijna tien jaar lang een klein maar goed functionerend netwerk heb mogen vormen. Ik heb diezelfde ervaring veel kortere tijd gehad met zijn voorganger, Adriaan Sprey. Maar in de periode van Chris heeft het netwerk nieuwe dynamiek gekregen, omdat het

aantal onderwerpen toenam waarover beide Kamers met elkaar in gesprek waren, zoals ook de frequentie van de gesprekken tussen onze voorzitters toenam. Ik begin met het noemen van een onderwerp, al was het maar omdat het een van de weinige onderwerpen is waarover griffiers makkelijker in het openbaar kunnen spreken dan leden van het parlement, namelijk de kwaliteiten van de muziek op Prinsjesdag. Ik wil graag mijn eerlijke bewondering uitspreken voor de vasthoudendheid waarmee Chris als coach via zijn muziekkeuze steeds een sfeer heeft gecreëerd, zoals dat nu aan de raadsgriffiers wordt voorgehouden, los van politieke uitspraken. Natuurlijk kwamen in die gesprekken tussen onze voorzitters, waar wij bij mochten zitten, verder de thema's aan de orde waarover de Kamers al 150 jaar met elkaar discussiëren, zoals de tijdsdruk waaronder de Eerste Kamer wordt geplaatst in het wetgevingsproces en de protocollaire voorrang voor de Eerste Kamer tegenover de politieke voorrang voor de Tweede Kamer. Maar die discussies hadden toch vooral een ritueel karakter; een kwalificatie, zoals u weet, die sinds vorige week zonder enige negatieve bijbetekenis kan worden gebruikt. Overigens heeft Chris ook in deze traditionele discussies altijd pal gestaan om zijn drie respectievelijke voorzitters, als die ooit geneigd waren in een moment van onbedachtzaamheid hun traditionele positie op te geven, daarvan steeds weten te weerhouden.

Maar het waren toch vooral de nieuwe onderwerpen waar Chris zijn kwaliteiten als coach kon tonen. Dat zijn onderwerpen waarbij de staatsrechtelijke positie van de Eerste Kamer niet in het geding is dan wel niet of nauwelijks verschilt van die van de Tweede Kamer. Ik noem er daarvan twee: de toepassing van informatietechnologie in het parlement en, wat u ook genoemd heeft, de ondersteuning van onze leden in EU-zaken.

Het eerste onderwerp werd tot twee jaar geleden beheerst door een project waaraan Chris en ik veel uren hebben gewijd: integratie van bestanden, een proces van bijna even lange adem als de integratie van Europa. De steeds weer optredende problemen hebben ons zweetdruppels gekost, maar ze hebben ons ook nader tot elkaar gebracht. Het heeft ons bescheidenheid geleerd. Wij zijn de illusie kwijtgeraakt dat wij alle problemen van overinformatie van onze leden kunnen oplossen langs elektronische weg en wij hebben ook de ambitie om als parlement ver vooruit te lopen op dit gebied enigszins moeten bijstellen. Aan het einde van die exercitie was echter één zekerheid overeind gebleven, namelijk dat de 75 leden van uw Kamer en de 150 leden van de Kamer van de heer Weisglas thuis en in Den Haag dezelfde informatie vragen: 225 politici die grotendeels dezelfde informatie nodig hebben.

Ik hoop en verwacht dat die zekerheid zich zal concretiseren in een gemeenschappelijk netwerk van onze beide Kamers, gevoed door gemeenschappelijke computers en gemeenschappelijke bestanden. De Tweede Kamer is in ieder geval bereid tot elke afspraak over de aansturing die de Eerste Kamer nodig acht om ook hier haar autonomie te waarborgen. Ik zou er in dat geval ook geen moeite mee hebben om aan dat gemeenschappelijke

apparaat of bestand de naam van Chris Baljé te verbinden - dan kunnen wij nog jarenlang zeggen: even Baljé raadplegen -- ware het niet dat ik die vorm van erkenning liever wil reserveren voor het andere project waar Chris duidelijk de voortrekker is geweest: het parlementair expertisecentrum voor Europa, het PECE, de opvolger van het door Chris gestichte EBK.

Ik meen dat de Eerste Kamer veel profijt heeft gehad van het feit dat zij twee keer een griffier heeft aangesteld met een Europees verleden. Adriaan Sprey had dat verleden in Brussel en Chris had dat in Groningen. Maar de toegenomen activiteit van de Eerste Kamer op EU-gebied is natuurlijk niet alleen een gevolg van het "coachen" door de griffier. Chris en ik hebben onze voorzitters begeleid op vele conferenties waar met verbaal geweld gewezen werd op het democratisch deficit in de EU, maar in de laatste jaren zijn er op die herhaalde klachten ook inderdaad daden gevolgd en het ziet ernaar uit dat de Conventie de positie van de nationale parlementen verder gaat versterken. In Nederland gaat het dan dus om Eerste en Tweede Kamer. Deze ontwikkeling maakt namelijk geen verschil tussen beide Kamers en ook in de Nederlandse Grondwet heb ik geen dwingende noodzaak kunnen lezen om het toezicht op het EU-beleid bij de Tweede Kamer te concentreren. En het ongeschreven staatsrecht moest en moet nog ontstaan. Dat was een situatie waarin Chris de kansen heeft benut. Hij heeft conferenties georganiseerd waaraan leden van beide Kamers hebben deelgenomen, bijvoorbeeld over deelaspecten, zoals de parlementaire controle op Europol. Tussen haakjes, Chris, wij hebben nog steeds duizend boeken liggen als een herinnering aan die conferentie.

Voorals het gaat om de zogenaamde derde pijler, zijn de bevoegdheden van beide Kamers niet essentieel verschillend. De Eerste Kamer heeft enkele malen een voorbehoud gemaakt ten aanzien van JBZ-besluiten voordat de Tweede Kamer dat deed. Onlangs is besloten tot een gemeenschappelijke structuur voor de ondersteuning, ook ten aanzien van beide andere pijlers van het EU-beleid. Ik hoop dat die ondersteuning, om met Chris te spreken "het virtuele gebouw op het Binnenhof", in de praktijk ook zal worden ervaren als een verrijking voor beide Kamers.

Chris zal, net als ikzelf, wel eens op feestjes de vraag hebben gekregen waar hij zo goed heeft leren schrijven en stenograferen, dat hij al die verslagen en Handelingen kan produceren. Inderdaad zit in de naam griffier dezelfde stam als in het woord "griffel" en wordt onze taak bij commissievergaderingen, ik denk ook in de Eerste Kamer, wel eens aangeduid als "griffelen". In die associatie zit een kern van juistheid want onze functie brengt mee dat wij meer schrijven dan spreken. Chris en ik hebben dan ook beiden niet erom gevraagd dat onze functie sinds drie jaar in het buitenland wordt aangeduid als "Secretary General". Onze toenmalige voorzitters, die tegelijkertijd besloten dat hun huizen in het Engels "Senate" respectievelijk "House of Representatives" zouden heten, waren kennelijk van mening dat het griffel-aspect wat verouderd was. Ik heb vooral de laatste maanden en weken gemerkt hoezeer daarmee aan Chris onrecht is gedaan. Ik ben hopelijk niet indiscreet als ik opmerk dat in enkele redevoeringen, gehouden in plechtige omstandigheden, de stijl en ook de

lange adem van Chris was te herkennen. Maar het leveren van een bijdrage aan redevoeringen is nog een grijze zone die ergens tussen spreken en schrijven in ligt. De ware schrijver laat zijn talenten zien in brieven. Mijn communicatie met Chris bestond negen jaar lang vooral daaruit, dat ik heel graag het Binnenhof overstak en onverwacht in zijn intieme werkvertrek mocht binnentreden om samen wat te mediteren over de wereld om ons heen. Maar het laatste jaar heeft Chris zijn diverse gesprekspartners in de Tweede Kamer en ook mijzelf toch vooral aangesproken per brief.

Uit die brieven bleek, mijnheer de voorzitter, hoezeer uw vertrekkende griffier de autonomie van uw college ter harte gaat. Het waren niet zozeer de synergie en de doelmatigheid van onze samenwerking als wel de wederzijdse autonomie die hem in die brieven inspireerde. Ik benadruk dit zo, omdat ik Chris niet wil compromitteren met te veel lof van de overzijde.

Wij hebben overwogen om die brieven gebundeld uit te geven, zodat ook een groter publiek kan genieten van de subtiele stijl en de klemmende betoogtrant. In overleg met mijn voorzitter hebben wij echter gekozen voor een ander cadeau dat vooral de ontspannen sfeer symboliseert waarin mijn huidige voorzitter, Frans Weisglas, en zijn voorgangers Chris hebben mogen ontmoeten. In de ambtsperiode van Wim Deetman en Jeltje van Nieuwenhoven vonden die ontmoetingen vooral plaats en marge van de conferenties die ik eerder noemde. Conferenties waar de marge tot onze vreugde groter was dan de conferentie zelf. Vaak was Chris daar vergezeld van zijn Roos, zijn steun en toeverlaat. Ik denk dat die ontmoetingen ten slotte in onze herinneringen zullen blijven. Ik durf zelfs de stelling aan dat die contacten zonder brieven of besluiten, zonder verwijzingen naar onze wederzijdse autonomie, hebben bijgedragen aan een goed functioneren van onze democratie. Graag wil ik Chris als collega en vriend hiervoor van harte bedanken. Ik verheug mij op de reünies in het kader van de vereniging van oud-griffiers van het parlement, waarvan ik hoop dat jij die zult willen oprichten, Chris.

(applaus)

De **voorzitter**: Heel hartelijk dank, Willem Hendrik, voor je bijdrage die onmiskenbaar symboliseert hoe de wederzijdse samenwerking en appreciatie is geweest.

Ten slotte geef ik het woord aan de heer Baljé, griffier van de Kamer.

**

De heer **Baljé**: Mijnheer de voorzitter. Graag begin ik met u, de huishoudelijke commissie en de leden dank te zeggen dat u het mij vandaag mogelijk maakt om te midden van u uit dit mooie ambt van griffier van de Eerste Kamer en van die van de Verenigde vergadering terug te treden en daarbij het woord te mogen voeren in deze bijeenkomst. U hebt dat zojuist op de u typerende wijze met warme woorden omlijst in de vergadering. Dat bracht mij inderdaad in herinnering hoe wij elkaar eind jaren zestig, begin jaren zeventig in Brussel ontmoetten, toen belangrijke nieuwe stappen werden gezet in verdieping,

verbreding en uitbreiding van de toenmalige Gemeenschap. Het was voor mij een genoegen om u hier weer als lid, fractievoorzitter en voorzitter van de Kamer te herontmoeten en naar vermogen te dienen.

Afscheid nemen doe je, geloof ik, nooit echt. Het verkrijgen van verlof geeft ook maar eenrichtingsverkeer aan. Dat gaat zeker op, als het in wezen om een slotakkoord gaat aan een dagelijks werkzaam leven. Voor mij houdt dat de overschrijding in van een drempel na een intensieve en enerverende loopbaan van 39 jaar, waarin ik in vele functies en hoedanigheden de publieke zaak en de wetenschap heb mogen dienen. Steeds heb ik mogen overstappen, in overeenstemming met mijn karakter en mogelijkheden, tussen vita activa en vita contemplativa en daar eigen verbindingen in mogen aanbrengen. Ook hier bij de uitoefening van het ambt van griffier hebben u, voorzitter, uw voorgangers en de verschillende huishoudelijke commissies het mij mogelijk gemaakt dat ik voor diverse instituties -- u noemde het zelf -- colleges mocht geven, mij met kunst en cultuur mocht inlaten, mij met de uitvoering van de restauratie en renovatie in dit prachtige gebouw en met de voorbereiding van een verdere grondige aanpak mocht bezighouden en mij er straks nog van ter zijde mee mag blijven bezighouden. Achteraf kan ik u verzekeren dat die uitstapjes -- een voorzitter noemde dat wel eens even buitenspelen -- extra inspirerend hebben gewerkt voor de dagelijkse vervulling van mijn ambt.

Om dit alles sta ik thans voor u met een overwegend gevoel van dankbaarheid voor de kansen die mij hier geboden zijn en het vertrouwen dat door velen over vele jaren geschonken is.

U allen zult er begrip voor hebben dat naast de gevoelens van dankbaarheid die ik heb, ik een gemis ondervind. Hoe graag had ik nu aan de overkant in een bankje met een boekje mijn Roos zien zitten. Dat is ons niet zo gegeven en toch is zij hierbij thans betrokken. Dat wil ik u uitleggen.

Toen ik begin deze zomer het besluit nam om te verzoeken mijn ambt te mogen verlaten en achter de PC zat om de brief daartoe te schrijven, vroeg ik mij af wat Roos daarvan gevonden zou hebben. Rondkijkend ontdekte ik ineens te midden van vele geeltjes met e-mail-adressen en aanwijzingen voor het computergebruik een klein knipseltje geplakt op aan de vensterbank. En ik kreeg mijn antwoord, want op dat knipseltje stond en ik citeer: "Wie komt, is precies de goede persoon.

Wat er gebeurt, is het enige wat kon gebeuren.

Het begint als de tijd rijp is.

Het is afgelopen als het klaar is.

Dan is er de wet van de twee voeten.

Als je niets meer leert of niets kunt bijdragen gebruik je je voeten om ergens anders heen te gaan."

En ik begreep dat je een afscheid moet vieren, eigenlijk celebreren in de zin dat je je werkzaamheden daarvoor en de successen daarbinnen behaald, mag opdragen. De successen behaald, draag ik op aan Roos die mij 37 jaar van mijn 63 jaren vergezelde. Waar ik faalde, blijft dat voor mijn rekening.

Voorzitter. De functie van griffier van het Nederlandse parlement is bepaald geen deerniswekkende baan. Collega De Beaufort gaf dat al aan. Toen ik door

mijn partij op een veelbelovende plaats op de kieslijst voor de Eerste Kamer werd geplaatst, ontving ik van mijn schoonvader, die onder meer Eerste-Kamerlid van de CHU en het CDA was geweest, het gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Eerste Kamer. Vader Rijnders schreef daarin op zijn visitekaartje: aan het toekomstig lid, mijn schoonzoon Chris. Later plakte ik daar mijn visitekaartje als griffier onder met de opmerking: en hoe het anders ging. Want zo wil artikel 2 van de Grondwet het terecht. Ook later toen ik verleidelijke aanbiedingen kreeg om dit mooie ambt te verlaten, ben ik graag eerste dienaar van juist de Eerste Kamer gebleven. Het antwoord op de vraag waarom ligt in mijn achtergrond besloten. Staat u mij toe dat kort toe te lichten.

Mijn familienaam geeft aan dat mijn Franse familie in Nederland na het intrekken van het Edict van Nantes haar toevlucht heeft gevonden. Ver daarvoor hadden leden van de Schotse clan waaruit ik ook stam, meegevochten in het leger van Leicester om de Nederlanden te bevrijden. Familieleden keerden in de 19de eeuw terug om zich economisch in Nederland te vestigen. In dezelfde eeuw kwamen drie broers uit Duitsland die te veel waren voor het draagvlak op hun grondbezit. Van een van hem weet ik mij ook afstammeling. Dit explosieve bloed en karaktermengsel is afgeblust met een scheutje Zweedse koelte. Ik heb dus weinig Nederlands bloed in de aderen. Maar ik ben in mijn familie opgevoed met dankbaarheid dat onze voorouders als politieke en economische immigranten zijn opgenomen. Is het dan een wonder dat het Europeaan zijn voor mij een kwestie van "pur sang" is?

Het besef hoe belangrijk menselijkheid en vrijheid zijn hebben mijn ouders gebracht tot een opstelling in de jaren dat de waarden in Nederland bedreigd werden. Aan mij als enig kind gaven ze het besef door dat de vijanden van de open democratie steeds bestreden moeten worden. Het dienen van een volksvertegenwoordiging die als eerste taak heeft daartoe regelgeving te beoordelen, is het mooiste antwoord op die voortdurende uitdaging. Vanuit dat historisch besef heb ik met veel dankbaarheid en gemotiveerdheid de afgelopen tien jaren ernaar gestreefd uw Kamer te dienen. Wat daarvan gelukt is, deel ik graag met de meesten van mijn collegae onder het personeel van deze Kamer. Hun ben ik veel dank verschuldigd voor hulp en vriendschap; het medicijn tegen vijf uur zal ik zelf moeten verzorgen vanaf volgende week.

Deze achtergrond en mijn training als historicus hebben mij tot een overtuigd verteller gemaakt van geschiedenis en functioneren van deze Kamer binnen haar staatsrechtelijke context en van de geschiedenis van het gebouw en omgeving waarin zij mag vergaderen. U heeft mij daar veel lof voor toegezwaaid.

Daarom memoreerde ik eerder dat ik de voorzitter en de leden van de Huishoudelijke commissie zeer erkentelijk ben, het vertrouwen te hebben gekregen, deze vergaderzaal te mogen laten restaureren, een gravenkamer te hebben mogen inrichten, belangrijke kunstschaten te hebben mogen doen herstellen en een toekomstige renovatie van dit gebouw en de Ridderzaal met ingang van

volgend jaar te hebben mogen voorbereiden. Dankzij onze kunsthistorica Marion Bolten zijn in een 11-tal klappers alle kunstvoorwerpen in dit gebouw degelijk beschreven, zijn daarover publicaties verschenen en zal er meer volgen.

In de afgelopen jaren zijn er meerdere publicaties uit de activiteiten van deze Kamer gevolgd; verslagen van symposia, evenementen en conferenties die niet onopgemerkt zijn gebleven. De laatste jaren is de Eerste Kamer ook onderwerp van wetenschappelijk onderzoek geweest. De in het algemeen welwillende bevindingen in de geschriften die daaruit gevolgd zijn, verdienen aandacht bij toekomstig beleid. Dat laatste geldt evenzeer voor minder lovende journalistieke uitlatingen. Het komt mij niet als oneigenlijk voor als een chambre de réflexion de inhoud van die kritiek op haar wezen en functioneren nog eens op een geschikt moment zou willen afwegen. Het zou een passend sluitstuk zijn van de zelfbeschouwingen waaraan deze Kamer zich in de zogenaamde stranddagen heeft willen onderwerpen.

In dat perspectief ben ik ook benieuwd naar de resultaten van de werkgroep Evaluatie wet- en regelgeving. Het zou goed zijn als dat onderzoek tot uitgebreider zelfonderzoek zou leiden, met name op het snijvlak van toetsing van belangrijke wetgeving en politiek orgaan. Wanneer de verbondenheid aan regeringscoalities en afspraken daarbinnen werkelijkheid zijn, zou een dergelijke evaluatie ook aan de lerende Kamer kunnen bijdragen.

Ronduit jammer vind ik het dat ik het niet heb meegemaakt dat ook deze Kamer het grote wapen van de parlementaire enquête is gaan hanteren. Ik ben ervan overtuigd dat juist onder de voorwaarden van de Eerste Kamer een weloverwogen enquête zeer wel doenlijk is.

Alvorens mijnerzijds bij dit moment van terugtreding straks nog enkele verdere kanttekeningen te plaatsen, wil ik eerst nog meer woorden van dank uitspreken, die even welgemeend als te kort zijn. Als griffier heb ik het voorrecht gehad, drie voorzitters van de Kamer en van de Verenigde Vergadering te dienen. Twee van hen heb ik mogen uitluiden. Tjeenk Willink, Korthals Altes en de huidige voorzitter zijn geheel verschillende persoonlijkheden met verschillende achtergronden. Dat lijkt het er voor een griffier en een Kamerorganisatie niet eenvoudiger op te maken, maar ik heb het vooral als een verrijking ervaren. Ik prijs mij overigens gelukkig dat twee oud-voorzitters hier op de tribune aanwezig zijn.

Naast de inspirerende zakelijke betrekkingen die er waren, zal ik de vriendschap en de belangstelling die ik heb mogen genieten, lang koesteren. Voorzitters behoren geen gemakkelijke mensen te zijn. Dat heb ik soms ook kunnen ervaren, hetgeen mij met bewondering blijft vervullen voor het feit dat zij de ongemakkelijkheid die mij af en toe eigen is positief hebben willen duiden.

Als een grote erkenning heb ik het delegatiebesluit voor de bedrijfsvoering beschouwd, dat voorzitter Tjeenk Willink heeft willen indiceren, voorzitter Korthals Altes heeft willen bekrachtigen en u, voorzitter, hebt willen handhaven. Tevens hebben zij en u mij als voorzitters van bijzondere bijeenkomsten van Verenigde Vergaderingen en bij evenementen ruim baan geboden, creatieve invallen uit te werken.

Dank ook aan de leden van de Huishoudelijke commissie die initiatieven en veranderingen in personeelsbeleid, organisatie en ideeën -- de gang naar de lerende organisatie werd al gememoreerd -- hebben willen ondersteunen, inclusief mijn voorkeur voor het houden van inductiecurcussussen voor nieuwe leden.

De wisseling van Kamerleden bij nieuwe samenstellingen van de Kamer is groot geworden. Ook komend jaar zullen er forse wijzigingen optreden. Met schroom vraag ik mij af of deze diepingrijpende veranderingen in personele samenstelling wel de ervaring blijven garanderen die voor vruchtbare reflectie wenselijk is. Mijzelf prijs ik gelukkig met zovele leden in de Kamer goede zakelijke en vriendschappelijke relaties te hebben mogen onderhouden. Dat gegeven maakte de hectiek op dinsdag meer dan goed en zal ik op dinsdagen met ingang van januari zeer geen missen.

Ondertussen vaart de Vereniging van oud-leden wel bij deze toevloed van nieuwe oud-leden. Vrijwel van meet af aan heb ik de besturen van de vereniging ambtelijk mogen bijstaan. Zo kwam ik in verenigingsvoorzitter De Rijk mijn zeer gewaardeerde filosofiehoogleraar opnieuw tegen, herontmoette bij voorzitter Veder-Smit de ordelijke bezonnenheid die de vereniging een statutaire basis opleverde en was voorzitter Roelof Kruisinga altijd bereid, mee te denken over en te sturen op onderwerpen en sprekers voor jaarlijkse bijeenkomsten.

Verder zal onder de zojuist aangetreden voorzitter Tummers zeker het creatieve vernieuwende element in de vereniging verzekerd zijn. In zijn hartelijk toespraak gaf hij daar zojuist ook blijk van. Ik dank hem voor de initiatieven en uitvoering van bijzonder kunstwerken

Beste collega van de overzijden, beste Willem Hendrik de Beaufort. Griffiers van de Eerste Kamer staan bij jou zeer in het krijt, want jij hebt je op verzoek bereid verklaard mijn voorganger Adriaan Spreij en mij uit te wuiven met woorden. Ik gevoel het als een groot gemis dat mijn beide zeer karakteristieke ambtsvoorgangers er niet bij zijn om dit afscheidsfeest te kunnen meemaken. Des te meer waardeer ik het dat jij vandaag het woord hebt willen voeren in de voor jou zo kenmerkende stijl, een mengeling van hartelijkheid en humor, die je tot een bijna vanzelfsprekende woordvoerder voor de collegae binnen onze Europese en wereldwijde verbanden van ambtsgenoten maakte. Je verwees naar training van de raadsgriffiers. Ook daar zag ik jouw sturende hand. Je werd als lichtend voorbeeld genoemd. Ik was blijk dat ik een klein beetje van dit schijnsel mee mocht krijgen.

Herinneringen aan daar waar jij met Christa en ik met Roos waren, zullen mij bijbleven, ook aan dat dineetje in Boedapest, waar wij een klein duwtje in de rug mochten geven aan de Hongaarse economie. Bovenal wil ik de open en constructieve samenwerking over het Binnenhof heen, tussen jou en mij hier onderstrepen. Van de gezamenlijk zorg voor de organisatie van parlementsvoorzitters van de Raad van Europa, tot aan deze maand waar wij aan de wieg hebben mogen staan van het Parlementaire expertisecentrum Europa, dat als gezamenlijk projectorganisatie beide Kamers in de gelegenheid moet stellen, beleids- en besluitvorming in het Europese integratieproces beter te controleren, hebben wij vele

stappen samen gezet ter wille van de Kamers die wij dienen. Voor het vertrouwen -- de geschiedenis tussen beide Kamers bewijst dat dit niet vanzelfsprekend is -- die je mij steeds hebt geschonken, zeg ik je oprecht dank.

Veel dank weet ik mij verschuldigd te zijn aan Kamervoorzitters van de Tweede Kamer, achtereenvolgens Deetman, Bukman, Van Nieuwenhoven en Weisglas, voor hun stimulerende belangstelling bij activiteiten van beide Kamers, waaraan ik heb mogen meewerken.

Dit brengt mij bij een paar afsluitende kanttekeningen. In het klassieke paradigma van de internationale betrekkingen zou de ene mens de andere mens en de ene staat de andere staat, een wolf zijn. De situatie in de wereld, ook heden ten dage, lijkt soms het gelijk aan deze maxime te geven. In de situatie zijn gaandeweg steeds meer actoren betrokken geraakt. Toch lijken er hoopvolle remedies te zijn. Welbewuste interdependentie, geduldige ijking van mensenrechten en internationaal recht, inclusief eventueel daaruit voortvloeiende interventies, maar bovenaan regionale integratieprocessen bevorderen naar mijn overtuiging vrijheid, veiligheid, rechtvaardigheid en welvaart binnen een anarchistische wereld. Die conclusie heeft mij, naast eerder aangegeven persoonlijke motieven, tot een overtuigd Europeaan gemaakt. Het valt te betreuren dat deze heilzaamheid lijkt te gaan ontvallen aan het historisch geheugen in Europa. Dat neemt niet weg dat wij steeds gedwongen worden, al was het maar door uitdagingen van buiten Europa, ons Europees huis en de Nederlandse ruimte daarbinnen elke keer opnieuw in te richten. Deze aandrang zal steeds versterkt worden zolang Europese lidstaten -- dit weekend is tot een historische toevoeging besloten -- de redding van hun soevereiniteit uitgerekend zoeken in verder te gaan met Europees beleid. Het is vaak een kwestie van tijd, waarin intergouvernementalisme wordt geconverteerd in communautarisme. Deze voortgang zal het Nederlandse politieke en staatsrechtelijke bouwwerk onder druk houden. Onvermijdelijk komt de vraag op ons af, waar de vorming van het Europees beleid, de diplomatiek relaties en de uitvoering van de Europese besluitvorming in ons staatsbestel moet plaatsvinden. Blijft de bepaling van het Europees beleid bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, of wordt de bemoeienis van de minister-president noodzakelijkerwijs groter? Verdraagt aard en tempo van Nederlandse besluitvorming, teruggaand op de traditionele merites van consensusvorming en persuasie, zich met het soms onverwacht snel draaiende Europese vliegwiel.

Er zal in elk geval een herijking van de positie van Nederland als kleine en tegelijkertijd grote lidstaat moeten plaatsvinden. Het debat over Europa zal in de komende jaren interessant worden.

De toenemende parlementaire diplomatie, meer in het bijzonder in Europees verband, zal ik straks met wetenschappelijke interesse blijven volgen. Oplettendheid is geboden nu tradities, politieke culturen en democratisch gevormde nationale rechtsstelsels hard geraakt worden. Deze oplettendheid biedt ook ruim baan voor parlementaire controle. In dit opzicht is het Europese bureau in de Eerste Kamer naar mijn oordeel geen dag te vroeg ontstaan. Het bestaansrecht, zo zeg ik maar in het

kader van de lopende evaluatie, is overtuigend bewezen, ook ter wille van een wenselijke en toegankelijke openbaarheid van de gevolgen van de voortgaande uitbreiding van het Europese rechtstelsel. Het heeft mij een bijzonder genoegen gedaan dat ik vandaag met een simpele klik met de muis aan deze openbaarheid heb mogen meewerken. Als u naar mij hebt willen luisteren, begrijpt u dat mij dit diep treft.

Met deze overtuiging zal ik het dagelijks optrekken met de vier toffe en deskundige dames van EBEK missen. Eveneens zal ik de samenwerking met de dames van het secretariaat missen. Ik dank hen voor hun geduld met mijn perfectionistische dadendrang en voor de toegeeflijkheid aan mijn werkwijze, waarbij ik nogal eens de grenzen van een deadline opzocht.

Voorzitter. Bij het terugtreden van mijn ambtsvoorganger heeft uw ambtsvoorganger, Tjeenk Willink, de stelling geponeerd dat de griffier een evenwichtskunstenaar moet zijn. Hij heeft dit toen in een doorwrocht betoog uitgewerkt. Zelf heb ik ondervonden dat de griffier ook een jongleur moet zijn, eigenschappen van een variété-artiest moet hebben en af en toe ook slangenmens moet kunnen zijn. Nu ik van de evenwichtsbalk en het slappe koord af mag stappen en hopelijk niet al te veel op de grond heb laten vallen, wil ik u allen verzekeren dat ik bijna steeds van dit griffierschap genoten heb en dat ik mij naar al mijn vermogens heb ingezet voor de vervulling van dit mooie ambt in deze inspirerende omgeving, met zoveel steun en zeer bereidwillige hulp van binnen en van buiten.

Maar er is er één die zielsgelukkig is met dit afscheid: de viervoetige kompaan van Roos, boxer Tycho, die in de afgelopen maanden met intens droeve bruine ogen de baas uit een verder leeg huis zag vertrekken en die 's avonds en in het weekend zijn geluk niet op kon. Hij is u zeker dankbaar dat u uw dienaar laat gaan! Voor de wijze waarop u daar inhoud aan geeft, past mij dank, ook aan Marcus en Bep van VEB.

Ten slotte. Woorden van dank schieten altijd te kort. Ik ben nochtans blij dat ik deze heb mogen uitspreken in de aanwezigheid van directe verwanten en vrienden van oudsher. Ik dank u zeer!

(applaus)

De **voorzitter**: Chris, heel hartelijk dank voor je weloverwogen en toegewijde woorden bij je afscheid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Ik sluit deze bijeenkomst nu af door je namens de leden, de oud-leden, onder wie de oud-voorzitters, en de medewerkers nog heel veel goede en gelukkige jaren toe te wensen, samen met je familie, je vrienden en kennissen, tot wie wij ons gaarne blijven rekenen. Het ga je goed!

Sluiting 17.03 uur.